

Vytauto Didžiojo Universitetas
Politikos mokslų ir diplomatijos institutas
Žurnalistikos katedra

Nerijus Budrys
Inga Bukytė
Lina Duobaitė
Renata Remeikaitė

**BUVUSIŲ KALINIŲ ADAPTACINĖS PROBLEMOS IR JŲ
PATEIKIMAS SPAUDOJE**

Kursinis darbas

Tikrino: doc. dr. N. Kasatkina

**Kaunas
2004**

Turinys

ĮVADAS.....	3
1. Adaptacija: problemos ir jos tipai.....	5
1.1. Adaptacijos problemų ištakos.....	5
1.2. Adaptacijos tipai.....	7
1.2.1. Stigmatizacija.....	8
1.2.2. Socialinė atskirtis.....	9
2. Buvusių kalinių socialinės adaptacijos problemos: buvusių kalinių ir socialinių darbuotojų interpretacija.....	12
2.1. Buvusių kalinių interpretacija.....	12
2.2. Socialinių darbuotojų interpretacija.....	15
2.3. Apibendrinimas.....	18
3. Vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų veiklos ir vykdomų projektų buvusių kalinių adaptacijos problemoms spręsti apžvalga.....	18
4. Buvusių kalinių adaptacijos problemų pateikimas spaudoje.....	27
4.1. Dienraščio „Lietuvos rytas“ analizė.....	28
4.2. Dienraščių „Kauno diena“ ir „Laikinoji sostinė“ analizė.....	35
4.3. Dienraščio "Respublika" analizė.....	41
4.4. Apibendrinimas.....	47
Išvados.....	48
Literatūros sąrašas.....	50

IVADAS

Buvusių kalinių adaptacija – aktuali Lietuvos socialinė problema. Ši problema yra sprendžiamą visų pirma todėl, kad nuteistųjų skaičius Lietuvoje neturi tendencijos mažėti: remiantis statistiniais duomenimis, net 48 procentai kalinčių asmenų patenka į kalėjimą po antrą, trečią kartą. Reikia pažymėti, kad ilgą laiką kalinių adaptacijos problema buvo tarsi gyvenimo užribyje; požiūris į buvusius kalinius tiek iš visuomenės, tiek iš valdžios pusės ilgą laiką buvo ribotas. Supratimas, jog buvusius kalinius reikia ne tik kontroliuoti, bet ir socializuoti, integruojant juos į visuomenę, atsirado tik paskutiniaisiais metais. Iš akademinės visuomenės narių buvę kaliniai, kaip pažeidžiama socialinė grupė, taip pat kol kas nesulaukia reikiamo dėmesio.

Tam, kad būtų galima išspręsti problemą, visų pirma reikia ją identifikuoti. Išėjęs į laisvę, buvęs kalinys dėl subjektyvių ir objektyvių priežasčių tampa visuomenės problema: neturi darbo, būsto, jo išsilavinimas dažniausiai yra menkas, o artimieji dažnai nutraukia ryšius su buvusiu kaliniu. Buvusio kalinio psichologinė būseną yra nestabili, dėl ko jo padėtis tampa dar komplikuočiau. Visuomenė, deja, yra linkusi ignoruoti buvusį kalinį. Todėl tikėtina, kad nesulaukęs tinkamos pagalbos, buvęs kalinys įvykdys naują nusikaltimą prieš visuomenę. Kad taip neatsitiktų, būtina sąlyga yra buvusio nuteistojo sėkminga adaptacija visuomenėje. Sėkminga adaptacija – tai jau įvykusi integracija į visuomenę. Nesėkminga adaptacija – deintegracija, kurios rezultatas – buvusio kalinio sugrįžimas į kalėjimą. Tarpinė buvusių kalinių, kaip socialinės grupės adaptacinė būseną yra marginalumas, kurio prielaida reikia laikyti visuomenės polinkį stigmatizuoti buvusius kalinius, o marginalumo rezultatas – tai gilėjanti socialinė atskirtis.

Buvusių nuteistųjų asmenų adaptacinės problemas geriausiai žino patys buvę kaliniai bei socialiniai darbuotojai, kurie betarpiškai dirba su kalėjusiais asmenimis. Todėl buvo apklausta grupė buvusių kalinių bei Pataisos namų viršininkė S.Jatautienė; darbe pateikiamos apklaustųjų interpretacijos apie iš įkalinimo įstaigų grįžusiųjų adaptacijos problemas.

Vykdydami valstybės politiką, buvusių kalinių integracijos į visuomenę problemomis užsiima ne tik valstybinės, bet ir nevyriausybinių organizacijos. Todėl darbe analizuojama šių organizacijų vykdomos veiklos bei projektų apžvalga buvusių kalinių adaptacinėms problemoms spręsti.

Žiniasklaidos, o šiuo atveju spaudos, kaip „ketvirtosios valdžios“ vaidmuo taip pat yra reikšmingas buvusių kalinių sėkmingai adaptacijai – spauda yra savotiškas tarpininkas tarp pažeidžiamos socialinės grupės – buvusių kalinių ir visuomenės, valdžios institucijų, nevyriausybinų organizacijų. Kalinių adaptacijos klausimu spaudos pareiga - iškelti ir pavišinti problemas, ieškoti ir siūlyti jų sprendimo būdus. Spauda gali įtakoti ne tik visuomenės nuomonę, bet ir valdžios atstovų požiūrį į šią problemą. Todėl šiame darbe tiriamas buvusių kalinių adaptacijos problemų pateikimas spaudos leidiniuose „Lietuvos rytas“, „Laikinoji sostinė“, „Kauno diena“ ir „Respublika“ 2003 metais.

Šio darbo **objektas** – buvusių kalinių adaptacinės problemos.

Darbo **tikslas** – atskleisti buvusių kalinių adaptacijos problematiką bei pateikti spaudos straipsnių, kurie nagrinėja buvusių kalinių adaptacines problemas, turinio (content) analizę.

Darbo **uždaviniai**:

1. Remiantis statistiniais duomenimis, išsiaiškinti buvusių kalinių adaptacijos problemų prielaidas.
2. Aptarti teorinę adaptacijos sampratą, tipizuoti adaptacijos procesą.
3. Pateikti buvusių kalinių ir socialinio darbuotojo apklausos rezultatų interpretaciją buvusių kalinių adaptacijos problemų tematika.
4. Išanalizuoti vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų vykdomą veiklą ir projektus buvusių kalinių adaptacijos problemai spręsti.
5. Išanalizuoti spaudos leidinių straipsnius, kuriuose pateikiamos buvusių kalinių adaptacijos problemos.

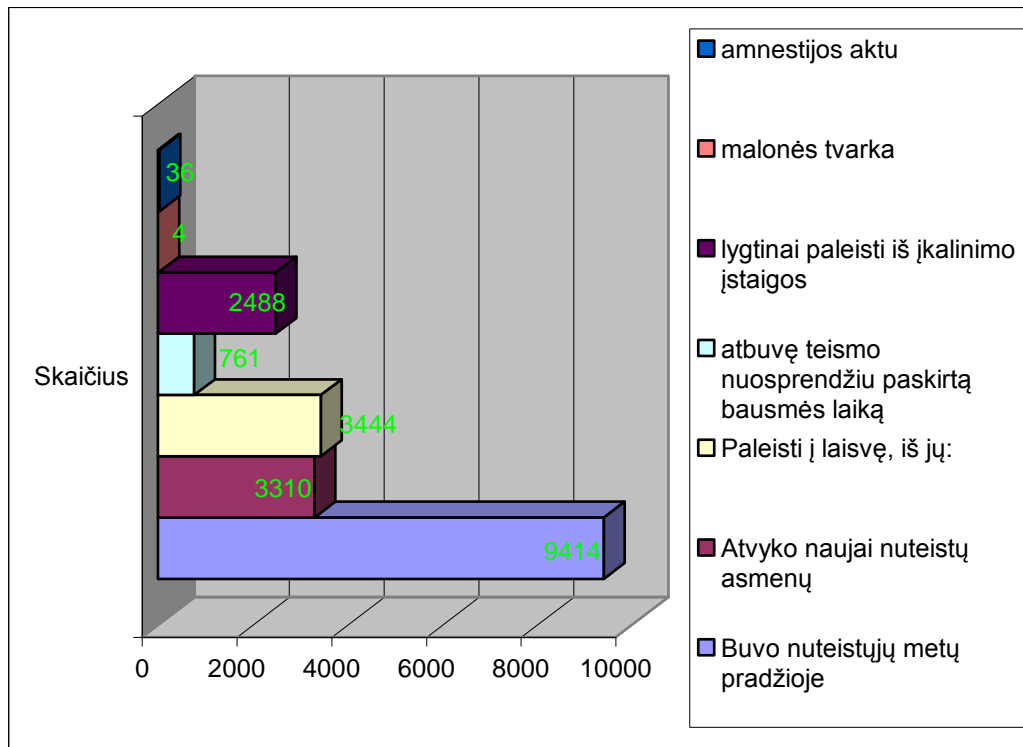
Darbo **metodas** – kiekybinis ir kokybinis tyrimas, naudojant statistinius duomenis bei content analizę.

1. Adaptacija: problemos ir jos tipai

1.1. Adaptacijos problemų ištakos

Tai, jog buvusius kalinius Lietuvos visuomenėje reikėtų laikyti tam tikra socialine grupe, tikriausiai nekelia abejonių. Visų pirma, buvusių kalinių procentas buvo ir yra pakankamai didelis. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statistiniais 2003 metų liepos 18 dienos duomenimis, per pirmą pusmetį į laisvę buvo paleisti 3444 kaliniai, 2003 metų pradžioje nuteistų asmenų buvo 9414, iš kurių 2003 metais atvyko 3310 naujai nuteistų asmenų. Todėl apytikriai 2003 metais į kalėjimą pateko beveik toks pat skaičius nuteistųjų, kaip ir išėjusiųjų į laisvę. (1 paveikslas)

1 paveikslas. Statistiniai duomenys apie nuteistųjų ir paleistųjų iš įkalinimo įstaigų skaičius 2003 metais per I pusmetį

Jeigu kaliniai yra laikomi tam tikra socialine grupe, tai neišvengiamai jie ir sukelia, ir patys patiria socialines problemas. Kalinių adaptacijos problemų ištakos prasideda jau nuo nusikaltimo įvykdymo. Įvykdę nusikaltimą asmenys dažniausiai yra nuteisiami ir įkalinami tam tikram laikui, kad atliktų bausmę, kurią skyrė teismas už nusikaltimo įvykdymą. Atlikusių visą teismo skirtą bausmę 2003 metais buvo 761 kalinių, kai tuo tarpu lygtinai

paleistų iš pataisos įstaigų 2003 metais buvo 2488, o amnestijos aktu iš įkalinimo įstaigų buvo paleisti 36 kaliniai. Taigi, iš 3444 visų 2003 metais paleistų kalinių net 2488 kaliniai buvo lygtinai paleisti anksčiau laiko. Todėl susidaro įspūdis, kad šiuo metu Lietuvos teisinėje – baudžiamojoje sistemoje vyrauja nuostata, kad reikia nusikaltusiems asmenims suteikti šansą pasitaisyti ne kalėjime, o laisvėje. Ši nuostata pati savaime kalinių atžvilgiu yra teisinga, tik ar ji labai veiksminga? Naująjį baudžiamąjį kodeksą galima vertinti kaip pažangų teisės aktą, parengtą atsižvelgiant į šiuolaikines visuomenės raidos tendencijas, tarptautines teisės normas, kitų valstybių patirtį. Tačiau akivaizdu, kad kyla daugybė jo taikymo problemų.

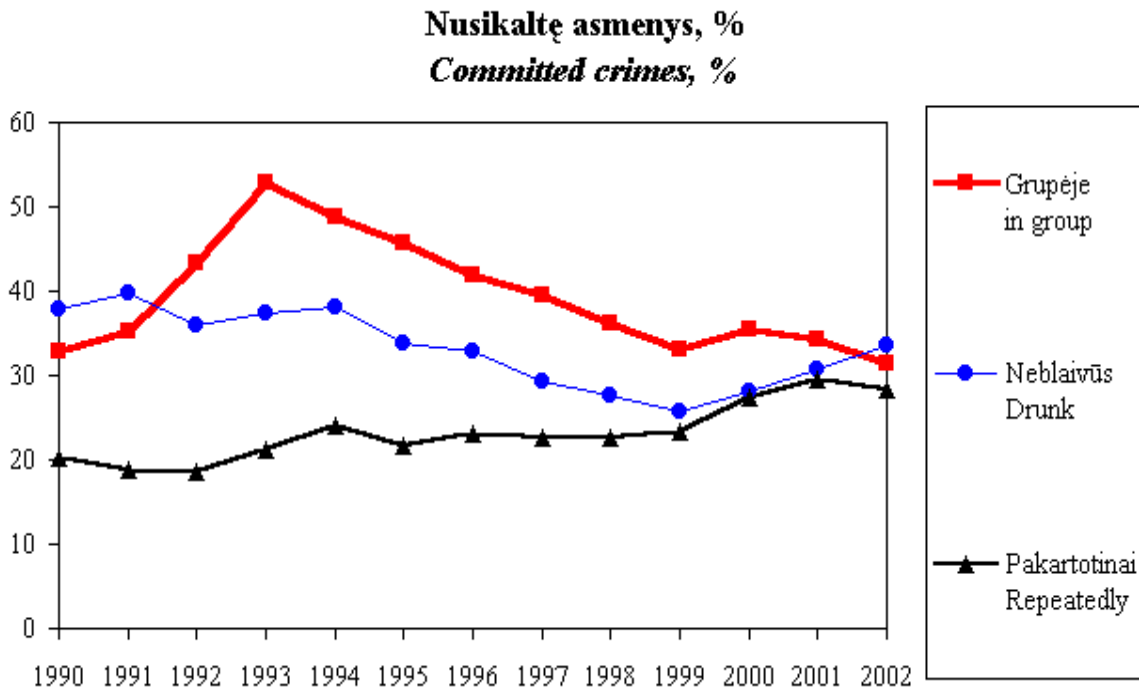
Remiantis 2002 metais atliktu tyrimu, (E. Gruodytė) pirmą kartą įkalinimo įstaigose kali apytikriai 42 procentai kalinių, o net 48 procentai kali po antrą, trečią, ketvirtą kartą ar daugiau (2 paveikslas). Lyginant su 1990 metais, 2002 metais pakartotinai nusikaltusių asmenų skaičius taip pat ženkliai išaugo. (3 paveikslas) (1, p.23)

2 paveikslas. Kalinių buvimo įkalinimo įstaigose skaičius 2002 metais

	Procentai
Pirmąkart	42,0 procentai
Antrąkart	21,9 procentai
Trečiąkart	18,8 procentai
Kita	11,5 procentai

Na, o 2003 metais į kalėjimus pateko beveik tiek pat asmenų, kiek iš įkalinimo įstaigų buvo paleista. Vadinasi, nepaisant naujojo baudžiamojo kodekso nuostatų, kurios yra taikomos ir pažangiose Europos šalyse, kur kali žymiai mažesnis procentas asmenų, Lietuvoje nuteistų asmenų skaičius kol kas neturi tendencijos mažėti. Tuo būdu sąlyginai nesėkmingo baudžiamojo kodekso taikymo priežasčių tikriausiai reikia ieškoti ne teisiniame, o socialiniame kontekste.

3 paveikslas. Nusikaltusių asmenų sklaida Lietuvoje 1990 – 2002 metais (9)

Šioje vietoje reikėtų išskirti pagrindinę problemą: prieš nusikalsdamas ir prieš nuteisiamas, asmuo buvo eilinis pilietis, turintis visas piliečio teises ir pareigas. Nusikaltusį pilietį nuteisia teismas ir jo teisės yra smarkiai apribojamos. Atlikęs bausmę, asmuo teoriškai tampa tuo pačiu eiliniu piliečiu, kaip ir prieš paskelbiant teismo nuosprendį, kadangi jis jau atliko bausmę, kitaip sakant, išpirko savo kaltę prieš visuomenę. Tačiau praktiškai išėjusio kalinio psichologinė, socialinė, kultūrinė ir ekonominė padėtis dažniausiai gerokai skiriasi nuo tos, kokią jis turėjo prieš patekdamas į kalėjimą. Išėjęs į laisvę, kalinys patenka į ganėtina nepalankiai jo atžvilgiu nusiteikusių aplinką. Kalinys dėl įvairių priežasčių sunkiai adaptuojasi visuomenėje.

Todėl vienas iš šio tyrimo tikslų yra nustatyti, kokias adaptacines problemas patiria buvęs kalinys ir kokios prielaidos įtakoja tų problemų atsiradimą.

1.2. Adaptacijos tipai

Individo adaptacija apibūdinama kaip individo siekių, lūkesčių derinimą su jo galimybėmis ir su visuomenės lūkesčiais bei reikalavimais. Reikia pažymėti, kad kalinių adaptacijos sunkumai ne visada yra tik individo problema, reikia atsižvelgti ir į socialinį kontekstą.

(3, p.68)

Kalinių adaptacija yra procesas, kuris gali baigtis sėkmingai arba nesėkmingai. Tipizuotai adaptacijos rezultatus galima apibrėžti kaip integraciją, marginalizaciją ir deintegraciją. Tačiau, kaip ir bet koks socialinis reiškinys, adaptacijos rezultatas ar tipas nėra galutinis ir nekintantis faktas: individas gali išgyventi skirtingus adaptacijos tipus. Kiekvienu atveju pageidautina, kad nebūtų perėjimo iš integracijos į deintegraciją, tačiau kalinių atveju taip pasitaiko. Pavykusia adaptacijos forma galima laikyti *integraciją*: integracija įvyksta tada, kai individas pasiekia tokį socialinį statusą, kokio trokšta, individo teistumas visuomenės akyse tarsi išnyksta, individas ir visuomenė ištrina šį faktą. Integracija priklauso nuo dviejų faktorių: individo motyvacijos ir visuomenės požiūrio; tam, kad integracija pavyktų, visuomenė turi sudaryti kuo palankiausias sąlygas integracijai.

Marginalizacija kalinių atžvilgiu yra suprantama kaip nepasitenkinimas pasiektu socialiniu statusu: pageidaujamas socialinis statusas yra nepasiekiamas, o turimas statusas – nepageidaujamas. Dažniausiai kalinių adaptacijos rezultatas ir yra vadinamasis marginalumas. Sociologai šiuo terminu apibūdina tarpinę individo padėtį visuomenėje, kurią lemia mažesnis socialinis aktyvumas. Marginalinė grupė dažniausiai neigia vertybines tradicijas, kurias savas normas ir vertybes. Marginalumo bruožas yra asmens tapatumo nusistatymo neapibrėžtumas, bandant prisitaikyti prie visuomenės normų.

1.2.1. Stigmatizacija

Kalinių grupės marginalumo prielaida galima vadinti ir vadinamąją stigmatizaciją. Nuteistas asmuo patenka į kalėjimo aplinką. Kalėjime, deja, egzistuoja tam tikra kalėjimo subkultūra, kurios sudedamosios dalys yra elgesys, kalbos manieros, išvaizda, pažiūros. Patekęs į kalėjimą, jis turi adaptuotis, nes kitu atveju kalinio gyvenimas gali tapti sunkiai pakeliamu. Tokia prievartinė adaptacija nori nenori kalinį paverčia kalinių subkultūros atstovu. Kalinių subkultūros atstovai, ypač jeigu ilgai sėdėję, išėję į laisvę, visuomenėje tampa išskirtiniais žmonėmis. Šį reiškinį sociologai vadina stigma: tai toks fenomenas, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu arba socialiniu deviantiškumo požymiu, žyme, ir ta žymė labai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų. Stigmatizuotas žmogus visuomenėje sukelia negatyvius jausmus, dažniausiai pasibjaurėjimą, jo yra

šalinamasi. Stigmos gali skirtis matoma žyme bei destruktivumu: kiek jos šokiruojančios, kiek svarbios bendravimo metu, kiek reikšmingos stigmatizuotajam. (6, p.158)

Stigmos gali būti fizinės, psichologinės ir socialinės prigimties. Kalinius galima laikyti stigmatizuotų žmonių grupe, kadangi dauguma jų yra atpažįstami ir vertinami kaip stigmatizuoti. Dažniausiai kaliniai atpažįstami dėl išvaizdos: tatuiruotės, dantys, dažnai ir apranga signalizuoja aplinkiams, kad asmuo yra sėdėjęs. Antroje vietoje yra elgesys: kalba, elgesio manieros, pomėgiai gali išduoti buvusį kalinį. Socialinė buvusio kalinio padėtis šiuo metu Lietuvoje gal ir negalėtų būti stigmos priežastimi, kadangi nemažas procentas nekalėjusių asmenų turi panašią ar tokią pačią socialinę padėtį. Visuomenės nariai stigmatizuotųjų grupę linkę apibūdinti stereotipiškai, dažniausiai neigiamai. Iš stigmatizuotųjų grupės tikimasi tam tikro stereotipinio elgesio; visuomenė dažnai sudaro tokias sąlygas, kad stigmatizuotasis negali pasielgti kitaip, nei iš jo buvo tikėtasi, tuo patvirtindami visuomenės sukurtus stereotipus. Tokiu būdu sukuriama prielaida stigmatizuotųjų diskriminacijai. Šis procesas yra vadinamas stigmatizavimu. Kalinių stigmatizavimo priežastimi gali būti ir visuomenės noras apsiginti nuo nerimo, įtampos, tuo būdu bandant padidinti savo vertę.

Nepaisant to, kad stigmatizavimas brandžiose ir kultūringose visuomenėse yra laikomas neigiamu ir nepageidautinu reiškiniu, vis dėlto stigmatizavimas vienokia ar kitokia forma egzistuoja visur; jo šaknys tikriausiai glūdi žmogaus psichologijoje.

1.2.2. Socialinė atskirtis

Viena iš esminių buvusių kalinių, kaip marginalų grupės įsitvirtinimo visuomenėje rezultatas socialiniame kontekste yra susijęs su Lietuvos visuomenės raida po 1990 metų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tarybiniais metais buvo deklaruojama, kad visuomenėje nėra klasinių grupių skirstymo. Galima sakyti, kad iš dalies taip ir buvo: žmonės ekonominiu aspektu gyveno daug maž panašiai; išskyrus partinius bonzus, kurie turėjo galimybių naudotis kitais gerovės standartais. Po nepriklausomybės paskelbimo pradėjo ryškėti, kad klasinės grupės egzistuoja: atsirado labai turtingų ir labai neturtingų klasė, ko iš dalies nebuvo tarybiniais metais. Sociologai šį reiškinį vadina *socialine atskirtimi*; tai terminas, pradėjęs plisti palyginti neseniai, ir jis reiškia kuo plačiausiai

suprastą marginalizaciją: tai toks visuomeninis procesas ir jo padarinys, kuris lemia ir apibrėžia piliečių nebuvimą sudėtine „normalios“ visuomenės dalimi. Socialinė atskirtis yra universali – politinė, ekonominė, religinė ir socialinė – kategorija. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys socialinės atskirties buvimą, yra trejopi – politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai. (žr. 4 paveikslą) Kalinių atžvilgiu socialinė atskirtis dažniausiai reiškiasi per kultūrinius – psichologinius veiksnius, ir ji vyksta kalinių stigmatizacijos procese. Ekonominiai veiksniai taip pat įtakoja kalinių socialinės atskirties sindromą: dažniausiai jie neturi jokio ekonominio pagrindo: būsto, pajamų, profesijos.

Socialinė atskirtis yra pilietinių teisių, įskaitant ekonomines, socialines ir kultūrinės, netolygaus pasiskirstymo ir paskirstymo išraiška, ją apibūdina jos apimties ir intensyvumo kategorijos. Šiame procese dalyvauja valstybė ir visuomenė. Valstybės vykdoma politika gali sukelti socialinę atskirtį dėl socialinės apsaugos sistemos trūkumų, kurie daliai visuomenės narių neleidžia pasinaudoti socialine apsauga. Valstybės vykdomos politikos viena iš svarbiausių pareigų turi būti piliečių teisių įgyvendinimas bei užtikrinti jų administravimą ir priežiūrą.

Visuomenės vykdoma socialinė atskirtis - atsisakymas atskirų savo narių – benamių, narkomanų, buvusių kalinių, jeigu jų gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų arba jeigu jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturi reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo, šiuo požiūriu valstybės pareiga yra švelninti socialinę atskirtį, supilietinant kuo didesnę marginalių grupių skaičių.

4 paveikslas. Socialinės atskirties kriterijai (5, p.47)

Kriterijai	Politiniai	Socialiniai ekonominiai	Kultūriniai psichologiniai
Raiška	Fundamentalių politinių, socialinių ekonominių teisių ribojimas	Mažos pajamos, paslėptoji bei dalinė bedarbystė, didelis socialinio mobilumo mastas	Stigmatizmas, bejėgiškumas, menkinimas, ignoravimas
Priežastys	Nedemokratiška politinė sankloda; (neveiksni) liberali demokratija	Radikali socialinė kaita; (neveiksni) socialinė politika; socialinė laisvos rinkos diskriminacija	(senos ir naujos) diskriminacijos nuostatos ir (neveiksni) kultūros politika

Pagal supilietinimo kriterijus, 1998 metais Lietuvoje buvo trys grupės:

- 1) nuo seno esančios ir supilietintos grupės;
- 2) susiformavusios naujos, smarkiai padidėjusios arba nuo seno esančios, tačiau tik neseniai supilietintos grupės;
- 3) menkai supilietintos senos ir naujos grupės

(žr. 5 paveikslą)

Iš šios lentelės matome, kad buvę kaliniai iki 1988 metų iš dalies buvo supilietinta socialinė grupė, o 1998 metais jie jau tapo nesupilietinta grupe. Kaip rodo Lietuvoje atlikti sociologiniai tyrimai, iki 1998 metų buvusių kalinių nepakankamas piliečių teises visų pirma lėmė ne tik nepalanki visuomenės nuomonė, bet ir dėl formaliai sankcionuotos, tiek ir juridškai neįteisintos baudžiamosios politikos praktikos bei veiksmingos resocializacijos politikos stygiaus. Tačiau 2003 metais priėmus Naująjį Baudžiamąjį kodeksą, buvusių kalinių teisės teoriškai tapo tokios pačios kaip ir demokratiškose Europos valstybėse.

Supilietinimo procesai yra universalūs: jie apima ne tik veiksmingą valstybinę socialinę politiką bei palankių ekonominių sąlygų kūrimą, bet ir kultūrinio bei psichologinio bendrabūvio kaitą – paniekos, ignoravimo, stigmatizavimo ir nuvertinimo, nukreiptų į vienas ar kitas socialines grupes, mažinimą.

5 paveikslas. Socialinės atskirties struktūra (1998m.) (5, p.48)

Iki 1988m. susiformavusios ir supilietintos socialinės grupės	Po 1988m. supilietintos susiformavusios ir paveldėtos socialinės grupės	Nesupilietintos paveldėtos ir besiformuojančios naujos socialinės grupės
Skurstantys vyresnio amžiaus žmonės; asmenys, turintys dvasinę ar fizinę negalią; beglobiai vaikai; daugiavaikės šeimos; iš dalies vieniši tėvai; iš dalies buvę kaliniai; iš dalies kaimo gyventojai; moksleiviai ir studentai	Bedarbiai; tremtiniai ir politiniai kaliniai; iš dalies benamiai; iš dalies seksualinės mažumos; mažas pajamas gaunantys žmonės; sergantieji AIDS; intraveniniai narkomanai; iš dalies nacionalinės mažumos; iš dalies prostitutės	Moterys; miesto ir kaimo užribio varguomenė, iš dalies vaikai; iš dalies seksualinės mažumos; iš dalies kaliniai; iš dalies netradicinės religinės bendruomenės; buvę kaliniai, iš dalies prostitutės; iš dalies čigonų bendruomenė

Vis dėlto sociologai prognozuoja, kad nepaisant visų marginalių grupių supilietinimo scenarijų, rezultatas yra gana aiškus: absoliučiai marginalizuotos visuomenės, konfliktai tarp grupių ir kai kurių grupių izoliacija. Todėl neverta tikėtis, kad bent artimiausiu metu šis procesas sustos. Lietuva šiuo metu eina liberalios gerovės valstybės linkme, kurioje

pirmenybė teikiama rinkai, o valstybė savo piliečiams garantuoja tik minimalią paramą ir stengiasi, kad pats individas, pasikliaudamas rinka, užtikrintų sau gerovę.

Apibendrinant, reikia pažymėti, kad kalinių stigmatizavimas yra buvusių kalinių marginalumo prielaida, o socialinės atskirtis yra rezultatas, kuris reiškesi per visuomenės perėjimą iš vienos socialinės – ekonominės sistemos į kitą: tai yra esminės priežastys, lemiančios buvusio kalinio marginalinę padėtį visuomenėje.

Trečias kalinių adaptacijos tipas yra *deintegracija*; jai būdingas ir pasitenkinimas, ir nepasitenkinimas savo statusu. Deintegracijos rezultatas buvusių kalinių atžvilgiu yra tai, kad jie sugrįžta atgal į kalėjimą. Kalbant apie buvusius kalinius, deintegracijos procesą galima būtų įvardinti kaip priklausymą kokiam nors nusikaltėlių grupei – arba išėję iš kalėjimo kaliniai sugrįžta atgal į grupuotę ir užsiima ta pačia veikla, kurios dėka pateko į kalėjimą, arba neradę pragyvenimo šaltinio, įvykdo naują nusikaltimą, sukuria arba prisideda prie nusikaltėlių grupuotės. Jeigu ši veikla sėkmingai sprendžia ekonomines ir socialines buvusio kalinio problemas, ir jeigu jo nesučiumpa teisėsaugininkai, tai jis, kaip ir integracijos atveju, nors laikinai išsprendžia savo egzistencijos klausimą. Tad kuo tada skiriasi integracija, kuriai irgi būdingas pasitenkinimas pasiektu statusu, nuo deintegracijos? Deintegracijos atveju socialinis statusas yra žymiai labiau pažeidžiamas ir bet kada gali būti prarandamas, jau neminint to, kad socialinis statusas pasiekiamas nusikalstamu būdu. Deintegracijos priežastį dažniausiai lemia buvusio kalinio motyvacijos žlugimas, kadangi dažniausiai, išėję iš įkalinimo įstaigų, buvę kaliniai net nebando integruotis. Deintegraciją taip pat pasirenka marginalios grupės nariai, kurie, tik išėję iš kalėjimo, nori ir bando integruotis, tačiau, integracijai nepavykus, tampa deintegruetais. Nenorėdami būti marginalia visuomenės dalimi, buvę kaliniai pasirenka deintegraciją, o iš jos - tiesus kelias atgal į kalėjimą.

2. Buvusių kalinių socialinės adaptacijos problemos: buvusių kalinių ir socialinių darbuotojų interpretacija

2.1. Buvusių kalinių interpretacija

Tam, kad suprasti tikrąsias buvusių kalinių adaptacijos problemas, neužtenka tik remtis teorinėmis prielaidomis ar statistika. Buvusių kalinių adaptacinės problemos yra daugiasluoksnės, jos apima daugelį aspektų. Geriausiai šios specifinės problemos pobūdį

supranta tik tie, kurie betarpiškai dalyvauja šiame procese. Todėl mes apklausėme tikslią grupę: buvusius kalinius, kurie gyvena „Tėvo namuose“. Ši grupė atspindi tuos buvusius kalinius, kurie nori integruotis. Dabartinę jų socialinę padėtį galima apibūdinti kaip marginalią, kai kurie iš jų yra ilgalaikiai marginalai, tačiau ši padėtis nėra stabili; galimi abu variantai: tiek integracija, tiek deintegracija. Didelę reikšmę turi buvusių kalinių motyvacija: viena iš svarbiausių sėkmingos adaptacijos prielaidų. Buvę kaliniai pasakoja apie savo gyvenimišką patirtį maždaug taip:

Asmuo, būdamas nepilnametis, nuteisiamas pirmą kartą. Iki 2004 metų periodiškai patekdavo į kalėjimą, o 2004 metais balandžio mėnesį paskutinį kartą išėjo į laisvę. Išėjęs į laisvę, kaip buvęs kalinys gauna 48 litus per mėnesį, iš kurių turi pragyventi: pirkti maistą, drabužius, cigaretes. Prieš patekdamas į kalėjimą, užsiėmė smulkiu verslu, nuteisus, teismas konfiskavo visą turtą. Pirmą kartą patekus į kalėjimo aplinką, buvo be galo didelis šokas: kalinys netgi galvojo apie savižudybę. Bet, laikui bėgant, apsiprato, surado „tokių pačių“ draugų – žmogui juk reikia bendrauti. Kompanijoje – linksčiau. Naujokai turi gerai save pateikti: pelnyti kitų kalinių pasitikėjimą, būti draugiški. Nei vienas buvęs kalinys neprisipažino, kad iš kalinių pusės patyrė žeminimą ar smurtą. Kaliniai naujokus sutinka „labai šiltai ir stebi, kaip jie bendrauja“. Na, o administracija, anot buvusio kalinio, „jau kitas klausimas: tai yra aukštesnioji veidmainių ir išgamų mokykla – jeigu kalinys nesielgia taip, kaip nori administracija, kalinys būna persekiojamas: dažnai skiria baudos izoliatorius, žemina, administracija yra korumpuota, ir dauguma administracijos darbuotojų iš kalinių nori pelnyti materialinės naudos. Jeigu kalinys sugeba kažką pagaminti, tai administracija juo paprastai naudojasi. Kalėjimo vyresnybė dėl savo korumpuotų darbuotojų korupcijos dažniausiai užmerkia akis. Administracija papildomai užsidirba pinigais įvairiais būdais: parduotuvėje nenaudojami kasos aparatai, prekėms uždedami didžiuliai atkainiai. Visa trintis kalėjime, anot buvusių kalinių, ir vyksta dėl administracijos kaltės, kartais net sąmoningai provokuojant kalinius riaušėms. Kalinių tarpe didelės priešpriešos nebūna, aišku, kastos kaip buvo, taip ir yra. Tačiau jei „žmogus žmogiškai elgiasi, tai jo kiti kaliniai nepersekos“. Dabar gyvena „Tėvo namuose“, ir tikisi, kad susiras darbą ir nebegrįž atgal į kalėjimą.

Šį pasakojimą reikėtų vertinti šiek tiek kritiškai, kadangi kaliniai linkę daugiau mažiau save pateisinti. Vis dėlto, nėra ugnies be dūmų. Iš tikrųjų, buvusių kalinių didžiausia problema yra tai, kad jiems teko ilgą laiką praleisti kalėjimo aplinkoje: ilgą laiką jie bendrauja tik tarpusavyje bei su administracija, o tai neabejotinai pažeidžia žmogaus psichinę būklę. Visa tai buvusiems kaliniams uždeda psichologinę stigmą: jie yra lengvai išprovokuojami konfliktams, o konfliktų spręsti nemoka. Iš buvusių kalinių pasakojimo susidarė įspūdis, kad labiausiai jų buvimą kalėjime paveikė administracijos elgesys, požiūris į kalinius. Galima sakyti, kad kaliniams kalėjime trūksta elementaraus žmogiškumo. Tačiau, kaip teigia neseniai iš kalėjimo išėję asmenys, paskutiniu metu situacija po truputį keičiasi į gerąją pusę, iš jaunų

darbuotojų (neseniai baigusių mokslus) pusės santykis žymiai pagarbesnis: jie į kalinius kreipiasi „Jūs“, neįžeidinėja, geranoriškai pataria.

Kaliniai turi galimybę jau kalėjime susipažinti su informacija, reikalinga išėjus į laisvę: yra informaciniai standai apie išėjusius į laisvę kalinius globojančias įstaigas: adresai, telefonai. Paskutiniu metu nuo 2004 metų vasario mėnesio kalėjimus vizituoja „Sodros“ darbuotojai iš Darbo biržos, kurie rengia seminarus kaliniams, ką reikia daryti tik išėjus iš kalėjimo, kaip save pateikti darbdaviams, ir panašiai. Antra vertus, visą šviečiamąjį darbą turi atlikti būrio viršininkai, tačiau, anot kalinių, jiems trūksta kvalifikacijos atlikti šį darbą.

Buvusių kalinių bėdos laisvėje prasideda tik išėjus į laisvę. Ne visi sugeba deklaruoti savo gyvenamąją vietą, ir tik tokiu atveju Darbo birža pusę metų moka bedarbio pašalpą. Kaip teigia buvę kaliniai, iš biurokratų pusės požiūris į juos yra profesionalus: dirba greitai ir bendrauja su kaliniais maloniai. Darbų Darbo biržoje pasiūla yra menka, o jeigu pasiūlo kokį darbą, vos darbdavys sužino apie teistumą dažniausiai darbas nebesiūlomas. Įrašas darbo knygelėje smarkiai apriboja galimybes išėjus į laisvę susirasti darbą, todėl kaliniai stengiasi nedirbti kalėjime. Todėl galima teigti, jog labiausiai matomas buvusių kalinių stigmos ženklas ir yra vadinamasis darbo knygelės spaudas apie buvimą kalėjime. Ši problema yra neišsprendžiama dėl to, jog ši procedūra yra numatyta įstatyme, ir nepanašu, kad įstatymas gali būti keičiamas.

Paklausus apie priežastis, dėl ko adaptuotis yra sunku, buvę kaliniai teigė, jog „buvusiems kaliniams adaptuotis yra sunku, nes daug žmonių per ilgą buvimą įkalinimo įstaigose praranda artimuosius, atitolsta nuo šeimos. Vienišam žmogui reikia kažkur prisiglausti, o visuomenė tave ignoroja. Tik išėjus iš kalėjimo, bent porą mėnesių reikia tam, kad priprasti prie laisvės: prie savo padėties, prie žmonių. Su šeima dažniausiai išsiskirima, kadangi to dažnai pageidauja situoktinė, o ir pats kalinys supranta, kad kitos išeities nėra“. Kaip teigia patys kaliniai, jiems labai sunku susitaikyti su santuokine neištikimybe, kuri tokiu atveju praktiškai yra neišvengiama. Labai svarbi priežastis yra ir pačių kalinių alkoholizmas, narkotikų vartojimas. Atitrūkimas nuo laisvės yra labai didelis, nes kalėjime trūksta ne tiek renginių, greičiau visuomenės dėmesio. Nepaisant to, kad kalėjime galima sportuoti ir mokytis, labiausiai trūksta bendravimo su laisvėje esančiais asmenimis: ypač kalėjimo darbuotojai galėtų daugiau prisidėti, nes tik jie ir turi tiesioginį ryšį su laisve.

Net ir išėjus į laisvę, ilgą laiką sunku užmiršti patį buvimą kalėjime: tiek pati visuomenė pastoviai primena buvusį teistumą, tiek pačiam kaliniui reikia laiko atsikratyti blogų prisiminimų ir gyventi toliau.

Paklausus, ar svarbūs buvusiems kaliniams „Tėvo namai“, jie teigė, jog „tai labai didelė pagalba, nes turi stogą virš galvos, pinigais neremia, bet vadai pastoviai ieško darbo, maisto yra, o tada ir mintys šviesesnės. Negalima gerti, nuklysti kažkur. Vyksta draugiški poklabiai, aptariami dienos įvykiai, nuotaikos, kitos dienos darbai. Laiskalaikio metu vakare žiūrime televizorių, kas nori, klauso muzikos, lošia kortomis, prižiūri šunį, augina vištas“.

Iš šio pasakojimo susidaro įspūdis, kad dabartinė socialinė padėtis buvusius kalinius daugiau mažiau, bet tenkina. Žinoma, buvusių kalinių buvimas „Tėvo namuose“ yra laikinas, tačiau jie įgauna kitokios nei kalėjimo patirties: jaučiasi atsakingi už save, rūpinasi savo buitimi, bendrauja su socialiniais darbuotojais, kurie buvusiems kaliniams profesionaliai kryptingai padeda po truputį socializuotis.

Paklausus, ar buvę kaliniai tiki, kad jiems pavyks adaptuotis, anot jų, jie šiuose namuose ir yra todėl, kad nori adaptuotis, nors nenorinčių adaptuotis visuomenėje buvusių kalinių tarpe pakankamai daug. Jie dažniausiai valkatauja, girtauja arba vagia. Išėjus iš kalėjimo yra didelė pagunda vėl nusikalsti (deintegruiotis), kadangi „labai greitai turėtų ir pinigų, ir gyvenamą vietą, bet ilgiausiai pusei metų. Po to paprastai vėl atsiduriama kalėjime“. Tie buvę kaliniai, kurie gyvena „Tėvo namuose“, nepaisant visų sunkumų, nepaisant kad daugelis iš jų „atkrinta“ (dažniausiai dėl alkoholio) paprastai nori ir stengiasi integruotis. Nors jie neturi didelių vilčių, kad jiems pavyks gauti normalų darbą, jie savo ateitį sieja ne su kalėjimu. O tai jau didelė pažanga: daugeliui buvusių kalinių dažnai prireikia „atsėdėti“ 27 metus, iki kol atsiranda troškimas iš visų jėgų stengtis nebesugrįžti į kalėjimą.

2.2. Socialinių darbuotojų interpretacija

Norėdami sužinoti apie kalinių adaptacines problemas, mes apklausėme ir „kitą pusę“- Kalėjimo departamento prie Lietuvos teisingumo ministerijos Kauno regiono Kauno miesto ir rajono pataisos inspekcijos viršininkę Skaistę Jatautienę. Kalėjimo departamentui pavaldi įstaiga skirta Kauno regionui, kuris apima keletą inspekcijų: viena iš jų yra Kauno miesto ir rajono. Ši įstaiga dirba su asmenimis, nuteistais su laisvės atėmimu nesusijusiomis baudmėmis ir lygtinai paleistais iš laisvės atėmimo vietų, vadovaujasi Konstitucija ir baudžiamuoju

kodeksu. Pagrindinės jų funkcijos yra nuteistųjų priežiūra, kontrolė ir pagalba jiems, t.y. integracija į visuomenę. Paleisti lygtinai privalo registruotis šioje įstaigoje. Teismo nustatyta tvarka kelis kartus per mėnesį turi atvykti užsiregistruoti. Kartais privalo naktį būti namie - inspektoriai važiuoja ir tikrina. Du kartus nusižengęs yra baudžiamas, o trečią kartą svarstoma teisme galimybė grįžti atlikti likusios bausmės dalies.

Pastaruoju metu pasikeitė tai, kad anksčiau ši institucija užsiėmė išskirtinai tik priežiūra ir kontrole, o dabar yra akcentuojama pagalba ir integracija į visuomenę.

Kiekvienas asmuo turi savo inspektorių, kuris su juo dirba individualiai. Yra vykdomas individualus planas, sprendžiamos konkrečios problemos, numatomi jų sprendimo būdai. Dažniausios problemos yra būsto klausimas, darbo nebuvimas, ne paskutinėje vietoje ir psichologinės problemos. Joms spręsti neseniai yra įkurtas psichologo etatas, todėl buvę kaliniai gali gauti nemokamą psichologinę pagalbą: kiekvienas naujas įrašytas į įskaitą asmuo apsilanko pas psichologą, kad galėtų suprasti ar jam reikalinga nuolatinė jo pagalba.

Kita socialinė pagalba, kurią teikia Pataisos inspekcija, yra tarpininkavimas. Ši pagalba, anot S.Jatautienės, yra gana veiksminga, kadangi socialiniai buvusių kalinių įgūdžiai yra menki ir pamiršti. Jie padeda užsiregistruoti į Darbo biržą, nueiti į socialinį skyrių, surasti dokumentus. Tačiau šiai problemai išspręsti dažniausiai trukdo tai, kad buvę kaliniai neturi pinigų. Tuomet Pataisos inspekcija ieško visuomeninių organizacijų, kurios gali padėti tokioje situacijoje - iš tam tikrų fondų skirti lėšų. Dažniausiai jos padeda: jų socialiniai darbuotojai užsiima tuo. Todėl S.Jatautienė teigia, kad daugelį problemų galima išspręsti, bet žmogus turi būti motyvuotas: jis turi pats stengtis. Vis dėlto tarp buvusių kalinių yra didelis procentas, kurie nori, kad jiems viskas būtų pateikta, anot jų: „aš turiu problemą ir jūs ją privalote spręsti. Ne padėkit man ją spręsti, bet spręskit. Jūs nesprenđžiat? Na ir nereikia, tada aš ir būsiu su ta problema. Bet aš pats piršto nepajudinsiu.“ Pataisos inspekcijos socialiniai darbuotojai netoleruoja: stengiasi, kad žmogus pats judėtų ir bandytų dalyvauti tam savo gyvenimo procese.

Tačiau yra nemažai buvusių kalinių, kurie nori adaptuotis. Didesnė problema yra su šiek tiek vyresnio amžiaus žmonėmis, kurie jau yra praėję kalėjimo universitetus ir nuo senų laikų turi tokią nuostatą, kad jam turi duoti butą ar bendrabutį, darbą. Jie nesuvokia, kad dabar yra šiek tiek kita situacija ir darbą gauti sudėtinga: reikia turėti kokią nors specialybę ar kvalifikaciją, o dažnas iš jų yra baigęs keturias ar penkias klases. Bet dabar situacija jau po

truputį keičiasi: grupę, kuri nenori sau padėti, sudaro apie 10 - 15 proc. buvusių kalinių. Trečia grupė - tai sąmoningai apsisprendusieji kad vogs, nedirbs; tai yra jų darbas ir profesija, ir duoda suprasti, kad savo nuomonės nekeis. S.Jatautienė teigė, ši grupė nėra labai didelė: ją sudaro 10-15 proc. buvusių kalinių.

S.Jatautienė atliko apklausą, ir išsiaiškino, jog buvę kaliniai pagrindine problema įvardija tai, kad jie neturi darbo. Tačiau 60 - 70 procentų iš jų atsisakytų darbo už minimalų atlyginimą (500 lt), netgi suprasdami, kad jie nėra konkurentai darbo rinkoje. Todėl ypatingai svarbu akcentuoti išsilavinimo, specialybės reikalingumą. Tam yra Darbo biržos kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo kursai. Bet vėlgi, daugumai specialybių yra reikalingas vidurinis išsilavinimas. Todėl Pataisos inspekcija skatina eiti mokytis į vakarines mokyklas; nors ir kalėjimuose yra tokia galimybė, viskas priklauso nuo kalinių motyvacijos.

S.Jatautienė pabrėžia artimųjų svarbą buvusių kalinių adaptacijos procese, tačiau ir čia padėtis ganėtinai komplikuoja, kadangi buvusių kalinių ryšiai yra nutrūkę, ir juos vėl užmegzti nenori ne tik kalinių giminės ir artimieji, bet ir patys kaliniai nerodo noro pakeisti giminių požiūrio. O buvusių kalinių adaptacijos procese ypatingai svarbu yra jei žmogus sugrįžta į šeimą, pas artimuosius: didelė paspartis yra vaikai, tėvai ar sutuoktiniai; jie neleidžia sustoti adaptacijos procese.

Tačiau jeigu buvęs kalinys neturi artimųjų, tokiu atveju eina į nakvynės namus, „Tėvo namus“, benamių namus. Didžiausia problema yra žiemą, kai tuose namuose nebūna laisvų vietų. Atšilus orams, vėlgi buvę kaliniai dažnai pasirenka klajoklišką gyvenimą: važiuoja iš vieno miesto į kitą, apsistoja kur nors, ieško atsitiktinio uždarbio.

Tačiau šioje srityje svarbu keisti ne tik kalinių požiūrį, bet ir visuomenės požiūrį į juos. Tik neaišku, kas turėtų atlikti didelį švietėjišką darbą, nes kuo visuomenė labiau atstums ir su pykčiu į žiūrės į buvusius kalinius, tuo labiau buvę kaliniai patys bus piktesni: taip sukurs uždaras ratas.

Suprantama ir tai, kad pensininkai (ir ne tik) turi teisę pykti ant buvusių kalinių, kad šie vos ne geriau gyvena už juos (nors taip nėra). Tačiau šie žmonės jau atliko bausmę, juk negalima jų bausti visą gyvenimą. Jei spaudoje būtų daugiau atkreipiamas dėmesys į buvusių kalinių adaptacines problemas, galbūt visuomenėje kiltų didesnė diskusijos, ir iš valdžios pusės būtų rodoma didesnė iniciatyva spręsti šią socialinę problemą.

2.3. Apibendrinimas

Apibendrinant abi interpretacijas, akivaizdu, kad buvę kaliniai adaptacijos problemą suvokia kiek kitaip nei Pataisos namų inspektorė. Buvę nuteistieji pagrindine adaptacijos problema įvardija patį buvimą kalėjime: juos labiausiai pažeidžia kalėjimo atmosfera, didžiulis atotrūkis nuo laisvės, juk daugelis iš jų kone visą gyvenimą bendravo tik su savo likimo broliais ir kalėjimo prižiūrėtojais, kurie savo ruožtu nedemonstravo didelio žmogiškumo. Todėl, nepaisant to, kad kalėjime jie skaitė laikraščius, žiūrėjo televizorių, išėję į laisvę jie, kaip ir patekdami į kalėjimą, patiria didelį šoką ne tik dėl atstumiančio visuomenės požiūrio, bet ir dėl vidinių mąstymo, psichikos pokyčių: daugelis buvusių kalinių turi psichologinę stigmą, kuri jiems trukdo ilgą laiką: tik priėjus dvejiems – trejiems metams, ta stigma po truputį išsitrina. Didelę reikšmę turi ir vadinamasis spaudas Darbo knygelėje apie buvimą kalėjime: jis signalizuoja apie asmens teistumą, ir būsimajam darbdaviui dažniausiai nekyla abejonų, ar priimti į darbą buvusį kalinį.

Pataisos inspekcijos viršininkė S.Jatautienė buvusių kalinių adaptacijos problemas vertina kaip tiesioginį savo darbo objektą: jų organizacija vadovaujasi konstitucija, laikosi įstatymų. Kontroliuoti ir integruoti buvusius kalinius yra jų pareiga, už tai jie gauna atlyginimą. Esmine adaptacijos problema ji įvardijo kalinių požiūrį į adaptaciją: jie nesiintegruoja, nes nerodo motyvacijos. Na, o tie, kurie nori integruotis, susilaukia įvairiapusės pagalbos. Tik neaišku, kiek veiksminga Pataisos inspekcijos teikiama pagalba, nes į įkalinimo įstaigas sugrįžta vis daugiau buvusių kalinių.

3. Vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų veiklos ir vykdomų projektų buvusių kalinių adaptacijos problemoms spręsti apžvalga

Buvusių kalinių integracijos į visuomenę problemomis užsiima ne tik valstybinės, bet ir nevyriausybinių organizacijos. Daugiausia informacijos apie tai, kad buvusių kalinių integracija į visuomenę yra labai didelė problema, bei tai, kokie projektai yra vykdomi šia tema ir kokia yra vyriausybės politika galima sužinoti iš du kartus per metus leidžiamo laikraščio "Kryžkelė". Šis Kalinių globos draugijos laikraštis, leidžiamas nuo 1997 m., pateikia daugiausia informacijos, kuri aktuali ne tik asmenims, esantiems įkalinimo įstaigose, buvusiems kaliniams, jų artimiesiems, bet ir socialiniams darbuotojams, projektų

vykdytojams, vyriausybinių bei nevyriausybinių organizacijų atstovams, dirbantiems kalinių adaptacijos srityje.

Kaip matyti nuo pat pirmojo "Kryžkelės" numerio, tema dėl kalinių adaptacijos ir integracijos į visuomenę buvo viena iš pagrindinių. Daugelis straipsnių šia tema teigia, kad buvę kaliniai nesulaukia pakankamai dėmesio ir pagalbos, o tai jiems lyg ir suteikia išėjus iš įkalinimo įstaigos teisę nusikalsti dar kartą. Šio laikraščio straipsniuose teigiama, kad Lietuvoje nėra bendros vyriausybės politikos, skirtos kaliniams, o tai ar labiau pablogina kriminalinę situaciją šalyje, nes kaliniai, išėję į laisvę ir negaunantys jokios pagalbos, paprastai nusikalsta dar kartą, o tada jų adaptacija dar labiau pasunkėja. "Kryžkelėje" yra išvardinamos pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria asmenys, atlikę bausmę ir išėję į laisvę. Čia teigiama, kad kalinimo bausmė Lietuvoje vidutiniškai trunka 4.5 metų, o tai pakankamai ilgas laiko tarpas, kad kalinys priprastų prie kalėjimo subkultūros normų ir tai padaro jį dar mažiau priimtiniu laisvai visuomenei. Tokiems kalinimas išėjus į laisvę, visuomenė jiems dažniausiai teikia "žuvies" paslaugas: pinigine pašalpa, nakvynės vieta ar maisto talonai - tai buvusias kaliniui nepadeda sėkmingai grįžti į normalų gyvenimą laisvoje visuomenėje. Nors Lietuvoje yra 16 nakvynės namų, daugelis jų suteikia nakvynę tik vienam kartui, o tai nepadeda buvusiems kaliniams suformuoti normalios gyvensenos įgūdžių. Be to, tokiuose nakvynės namuose palaipsniui vėl įsivyrąja "zonos" tradicijos ir subkultūra.

"Kryžkelėje" yra pateikiama daug pavyzdžių, kaip yra vykdomos įvairios programos ryšium su kalinių integracija kitose šalyse, kaip su jais elgiamasi, jiems išėjus į laisvę, kaip jie yra ruošiami išėjimui į laisvę. Pateikiama daug pavyzdžių iš Kanados, Švedijos, Danijos, aprašomi įvairūs projektai šia tema, vykstantys tose šalyse. Ir tik nuo 1999 m. numerių "Kryžkelėje" galima rasti straipsnių apie tokius projektus ir programas, vykdomas Lietuvoje.

Pagrindinė ir ko gero viena pirmųjų kalinių adaptacijos ir integracijos į visuomenę programų yra minėtina Lietuvos Respublikos vyriausybė "Nuteistųjų ir grįžusių iš kardo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 - 2003 metų programa", kurią vyriausybė priėmė 1999 m. spalio 25 d. Šios programos tikslas yra sukurti sistemą adaptacijai ir reabilitacijai tų asmenų, kurie sugrįžta iš kardo kalinimo vietų, pataisos darbų ar socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų, ir taip padėti jiems integruotis į visuomenės gyvenimą bei padėti gyventi

savarankiškai. Ilgalaikis šios programos tikslas yra siekti tai, kad nebūtų nusikalstama pakartotinai. Tam, kad šis tikslas būtų sėkmingai įgyvendintas, vyriausybė šioje programos numatė tokius veiksmus:

- suteikti aukščiau minėtiems asmenims gyvenamąjį būstą - išnuomoti patalpas, laikinai juos apgyvendinti socialinės adaptacijos įstaigose, apgyvendinti socialinės globos įstaigose;
- padėti jiems įsidarbinti, įsigyti specialybę ar persikvalifikuoti;
- konsultuoti, teikti žinių psichologiniais, socialiniais, adaptacijos klausimais, rengti socialinius darbuotojus dirbti su nuteistaisiais;
- teikti buvusiems kaliniams socialines paslaugas, skirti pinigines pašalpas, supažindinti juos su sveikos gyvensenos pagrindais;
- formuoti palankią viešąją nuomonę apie šiuos asmenis, grįžusius iš įkalinimo įtaigų, rūpintis sėkmingu socialinės adaptacijos centrų ir institucijų bendradarbiavimu su žiniasklaida bei nevyriausybinėmis organizacijomis.

Rengiant šią vyriausybės programą buvo atlikta daug tyrimų dėl buvusių kalinių įvairių problemų. Numatyta, kad šią programą reikėtų pradėti įgyvendinti jau įkalinimo įstaigose, tam būtina steigti socialinių darbuotojų etatus, rūpintis kalinių švietimu, turi būti pravedami kursai kaliniams, kad padėtų jiems prisitaikyti prie normalaus gyvenimo ritmo, tai pat reikia kursų ir specialistams, pareigūnams, socialiniams darbuotojams, remiantis kitų šalių pavyzdžiu. Kadangi daugiausia buvusių kalinių gyvena didžiuosiuose Lietuvos miestuose, todėl ir dėmesio numatyta daugiausia skirti Vilniui ir Kaunui, čia įstiegti adaptacijos centrus, kurti adaptacijos institucijų savivaldybėse tinklą. Kaip numatyta, programą turi vykdyti:

- apskričių viršininkų administracijos, kurios rengs skaičiavimus dėl lėšų, formuos palankią viešąją nuomonę apie kalinius, steigs specialias socialinių paslaugų institucijas, planuos ir kontroliuos šiai programai skirtų lėšų panaudojimą;
- savivaldos institucijos, kurios rūpinsis parama jų teritorijoje gyvenantiems buvusiems kaliniams, teiks informaciją socialinės paramos ir adaptacijos centrams apie asmenis, išėjusius iš įkalinimo įstaigos, jų teritorijoje, steigs socialinės adaptacijos institucijas;
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuris pastoviai rūpinsis šios programos įgyvendinimu, bendradarbiaus su visomis suinteresuotomis institucijomis, teiks pasiūlymus LR Vyriausybei dėl šios programos tobulinimo, ir t.t.;

- nevyriausybines organizacijos, kurios padės įgyvendinti šią programą, teiks finansinę ir kitokią paramą grįžusiems iš Pataisos reikalų departamento įstaigų asmenims jų socialinės adaptacijos laikotarpiu.

Šios minėtos visuomeninės organizacijos, valstybės ir savivaldybės skyriai turės pateikti konkursui savo projektus, skirtus nuteistųjų ir grįžusių iš laisvės atėmimo vietų integracijai į visuomenę gerinti. Yra planuojama paremti bent 8 tokius projektus, o jų įgyvendinimui iš valstybės biudžeto skirti 250 tūkst. litų. Dar 50 tūkst. litų bus skirta dalyvavimui ES struktūriniuose fonduose, iš kurių tikimasi gauti bent 200 tūkst. litų.

Programoje teigiama, kad šios programos tikslams įgyvendinti lėšos bus skiriamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, užsienio valstybių bei tarptautinių organizacijų paramos, juridinių ir fizinių asmenų įstiegtų paramos fondų. Programa yra suskirstyta į tris etapus, kuriuose yra numatyta, kas turės gyvendinti tam tikras priemones, kad būtų pasiekti tikslai, koks yra terminas tų priemonių įgyvendinimui, koks yra lėšų poreikis, ir kas atsakingas, už šios programos atskirų etapų priemonių įvykdymą.

6 paveiksle yra pateikiama minėtos programos įgyvendinimo priemonės, įvykdymo terminai, lėšų poreikis ir atsakingas vykdytojas.

6 paveikslas

Priemonės pavadinimas	Įvykdymo terminas	Lėšų poreikis, tūkst. litų, iš viso	Lėšų poreikis, tūkst. litų, iš Lietuvos Respublikos biudžeto		Atsakingas vykdytojas
I. Pirmasis programos etapas					
1. Ištirti, kokio socialinę paramą teikiančių organizacijų ir institucijų tinklo bei kokios socialinės paramos reikia buvusiems kaliniams	1999 m.	12	12		Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
2. Mokyti įkalinimo įstaigose dirbančius socialinius darbuotojus	1999-2000 metai	50	-		Vidaus reikalų ministerija, kiti fondai
3. Susipažinti įkalinimo įstaigų	1999 - 2000	22	10		Vidaus reikalų ministerija,

medicinos personalą su ankstyvo džiovos diagnozavimo ir kontroliuojamo gydymo metodais	metai			kiti fondai
4. Aprūpinti Pataisos reikalų departamento prie Vidaus reikalų ministerijos respublikinę ligoninę ankstyvo džiovos diagnozavimo ir gydymo įranga	1999 - 2000 metai	53	53	Vidaus reikalų ministerija
5. Įsteigti grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų socialinės adaptacijos padalinius	1999 - 2000 metai	2x60= 120	120	Kauno bei Vilniaus apskričių viršininkų administracijos
6. Įsteigti Vilniuje švietimo bei adaptacijos centrą grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims bei jų šeimos nariams	1999 - 2000 metai	50	50	Vilniaus apskrities viršininko administracija
7. Steigti slaugos namus asmenims, sergantiems atvirąja džiovos forma bei kitomis užkrečiamosiomis ligomis	1999 - 2000 metai	1000	800	Kauno apskrities viršininko administracija
8. Parengti asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš įkalinimo įstaigų, socialinio, teisinio ir profesinio švietimo programas	1999 - 2000 metai	-	-	Vidaus reikalų ministerija kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos teisės akademija
9. Parengti grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų socialinės adaptacijos centrų nuostatus, kuriuose būtų numatyta šių centrų struktūra, finansavimas, kontrolė ir bendradarbiavimo su įvairiomis	1999 - 2000 metai	-	-	Vilniaus ir Kauno apskričių viršininkų administracijos

valstybinėmis tarnybomis būdai				
10. Išplėsti Kauno miesto socialinės rehabilitacijos centrą	1999 - 2000 metai	320	220	Kauno apskrities viršininko administracija
Iš viso lėšų pagal 1 - 10 punktus		1627	1265	
II. Antrasis programos etapas				
11. Rengti nuteistų asmenų socialinių bei profesinių poreikių sociologinius tyrimus	2000 metai	45	45	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
12. Aprūpinti Vilniaus tardymo izoliatorių-kalėjimą, Pravieniškių gydymo pataisos darbų koloniją ankstyvo džiovos diagnozavimo ir gydymo kontrolės įranga	2000 metai	73	73	Vidaus reikalų ministerija
13. Įsteigti vienos dienos centrą buvusiems kaliniams Vilniaus miesto savivaldybėje	2000 metai	850	420	Vilniaus miesto savivaldybė
14. Steigti grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų socialinės adaptacijos apskrityse	2001 metai	3x60=180	180	Apskričių viršininkų administracijos
15. Parengti buvusių kalinių profesinio mokymo ir įdarbinimo programą	2000 metai	300	300	Darbo birža ir Darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
16. Parengti psichologines priemones socialinei bei profesinei adaptacijai tobulinti	2000 metai	150	150	Darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ministerijos
Iš viso lėšų pagal 11 - 16 punktus		1598	1168	
III. Trečiasis programos etapas				
17. Steigti grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų socialinės	2003 metai	5x60=300	300	Apskričių viršininkų administracijos

adaptacijos padalinius apskričių viršininkų administracijose (atsižvelgiant į tyrimų duomenis)				
18. Steigti socialinės adaptacijos institucijas buvusiems kaliniams tarnybas, nakvynės namus, dienos centrus ir kita (atsižvelgiant į tyrimų duomenis)	2003 metai	2000	-	Vietos savivaldos institucijos kartu su nevyriausybinėmis organizacijomis
Iš viso lėšų pagal 17 ir 18 punktus		2300	300	
Iš viso		5525	2733	

Tačiau nors ir išsami yra ši vyriausybės parengta buvusių kalinių adaptacijos programa, ji, kaip teigiama "Kryžkelės" numeriuose, praktiškai nepasiteisino. Visi nurodyti šios programos vykdytojai yra valstybinės institucijos, tame tarpe ir 2002 m. įkurtas Socialinės integracijos departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Vienas iš šio naujai įkurto departamento tikslų yra dalyvauti įgyvendinant nukentėjusių asmenų ir rizikos grupių asmenų adaptacijos, reabilitacijos ir socialinės integracijos į visuomenę nacionalines programas. Šio departamento veiklos numatytas glaudus bendradarbiavimas su socialinės pagalbos nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios pateikia praktiškai daugiausia projektų visose vykdomose programose. Be to, kaip teigiama "Kryžkelės" interviu su šio departamento direktoriumi Alfredu Nazarovu, planuojama, kad netolimoje ateityje socialinę integraciją vykdys tik nevyriausybines organizacijos, o valstybinės ir savivaldybės institucijos formuos politiką ir vykdys organizatoriaus bei koordinatoriaus funkcijas.

Svarbu paminėti tai, kad jau pirmaisiais Lietuvos Respublikos vyriausybės parengtos "Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999 - 2003 metų programos" įgyvendinimo metais pamatyta, kad jos įgyvendinimui praktiškai nėra skirta jokio finansavimo. "Kryžkelė" labai akcentavo tai, kad pirmajame šios programos etape buvo numatyta socialinės adaptacijos centrų įkūrimas, pirmiausia Vilniuje ir Kaune, tačiau jokio centro vyriausybė taip ir neįkūrė. Kaip teigiama, čia trūko ne tik finansinių lėšų, bet ir patirties ir žinių, kaip tokie centrai turi veikti, ir kokia yra jų teisinė bazė. Todėl Lietuvos kalinių globos

draugija pagal ES Phare Access programą pradėjo vykdyti projektą "Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo vietų asmenų Vilniaus socialinės adaptacijos centro įkūrimas (modelio Lietuvai sudarymas)". Šio draugijos projekto tikslas - sukurti modelį, pagal kurį panašūs centrai artimiausiu metu būtų kuriami visoje Lietuvoje, parodyti visuomenei ir valdžiai, kad kontroliuoti nusikalstamumą ir padėti buvusiems kalinimas adaptuotis visuomenėje galima tik turint tam skirtas struktūras - socialinės adaptacijos centrus. Pagal šį projektą, Lietuvos kalinių globos draugija gavo Olandijos fondų Vidurio ir Rytų Europai remti bei Danijos Užsienio reikalų ministerijos finansinę paramą ir įkūrė tokį centrą. Pagrindinė šio projekto idėja buvo tai, kad centras yra steigimas moterų reabilitacijai ir jų integracijai į visuomenę. Tačiau pradėjus veiklą, paaiškėjo, kad šios moterys turi daug vyrų draugų, kurie taip pat yra kalėję. Tad nepritraukus šių buvusių vyrų kalinių į šį centrą, būtų buvę labai sunku jame išlaikyti buvusias moteris kalines. Taip šiame centre susiformavo "lankytojų" branduolys. Centre yra pratinama šiuos žmones paprasčiausių normalaus gyvenimo įgūdžių - kaip pasigaminti maistą, kaip eiti apsipirkti, kaip išsiskalbti drabužius, yra siuvimo cechų, audimo staklės, yra tvarkoma aplinka, planuojama įkurti kompiuterių klasę.

Šis projektas iš viso kainavo apie vieną milijoną litų. Jam pasiteisinus ir gavus teigiamą įvertinimą iš Olandijos fondo Vidurio ir Rytų Europai remti, buvo nuspręsta kurti dar vieną tokį centrą Pravieniškėse. Šiai idėjai pritaria ir daugelis ministerijų, ir vietinė bendruomenė, ir kaliniai. Tad šiuo metu yra rengiamas projektas šiam tikslui įgyvendinti.

Be jau minėto sėkmingo projekto ir dar vieno planuojamo tokio projekto dėl naujo socialinės adaptacijos centro įkūrimo, Lietuvos kalinių globos draugija taip pat vykdo projektą "Vilniaus pusiaukelės namai". Ši draugija pateikė Atviros Lietuvos fondui konkursinį projektą, ir jis buvo aprobuotas. Viena iš šio projekto dalių yra išplėsti reabilitacijos centro staklių dirbtuves. Laimėjus šį projektą, buvo nupirktos specialios baldų gamybos staklės. Tokiomis staklėmis yra mokomi dirbti centro lankytojai, o taip pat ir bausmę atliekantys kaliniai. Išmokus dirbti šiomis staklėmis, buvę kaliniai lengvai galės rasti darbo, nes tai labai paklausti specialybė darbo rinkoje.

Vykdamas aukščiau minėtą vyriausybės programą dėl buvusių kalinių sociologinės ir psichologinės adaptacijos, kuri buvo parengta 1999 - 2003 m., buvo atlikti keli tyrimai dėl buvusių kalinių situacijos. Tai - bene vienintelis apčiuopiamas šios programos rezultatas, nes kitai veiklai pinigų, kaip buvo minėta, neskirta, o dėl to šią programą ir labiausiai kritikavo

nevyriausybinės organizacijos, vadindamos ją tik "popierine" programa, skirta nuraminti buvusius kalinius, kad jie nereikštų nepasitenkinimo, jog dėl jų nieko nedaroma. Minėti tyrimai buvo atliekami apibūdinant buvusių kalinių poreikius ir išnagrinėtos socialinę paramą jiems teikiančios institucijų veiklos problemos, dėl nuteistų asmenų socialinių bei profesinių poreikių (šiam tyrimui panaudota 38 tūkst. Lt). Šios programos rezultatai - tai buvusių kalinių mokymas ir įdarbinimas (120 kalinių buvo įdarbinti, 86 ieškomas darbas, 98 kalinės iš Panevėžio bendrojo režimo pataisos darbų kolonijos įgijo profesiją 2001 m., o 2002 m. profesiją įgijo 264 kaliniai, kuriems išėjimo į laisvę buvo likę neilgiau kaip metai).

Tęsdama socialinės adaptacijos programą, parengtą 1999 - 2003 metams, Lietuvos Respublikos vyriausybė parengė šios programos tęstinumą - socialinės adaptacijos programą 2004 - 2007 metams. Čia numatomos radikalesnės programos įgyvendinimo priemonės, finansinė parama nevyriausybių organizacijų projektams, skirtiems paleistų iš pataisos įstaigų asmenų socialinei reabilitacijai ir integracijai į visuomenę. Bus apmokomi ir perkvalifikuojami darbuotojai, dirbantys su buvusiais kaliniais, įgyvendinama šių asmenų profesinio mokymo ir įdarbinimo programa, siūloma įsteigti gydymo ir reabilitacijos įstaigas asmenims, grįžusiems iš pataisos įstaigų ir sergantiems tuberkulioze, ŽIV, AIDS.

Be jau minėtų šių dviejų vyriausybės parengtų socialinės adaptacijos programų, reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad vyksta įvairūs projektai dėl buvusių kalinių socialinės adaptacijos, kurie yra finansuojami pagal ES programas. Čia būtina paminėti Europos Sąjungos struktūrinius fondus, kurie yra skirti sumažinti ES regionų išsivystymo skirtumus ir skatinti regionų plėtrą. Lietuvai tapus ES nare ir Europos Komisijai patvirtinus Bendrąjį programavimo dokumentą, Lietuva jau gali pasinaudoti Struktūrinių fondų teikiama parama. Šiuo metu yra paskelbtas kvietimas teikti preliminarias paraiškas pagal Bendrojo programavimo dokumento 2.3 priemonę "Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija", pagal kurią parama bus teikiama ir projektams dėl nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės integracijos. Šio Bendrojo programavimo dokumento prioriteto Nr. 2 "Žmogiškųjų išteklių plėtra" priemonės Nr. 3 "Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija" tikslas yra mažinti socialinę atskirtį ir vykdyti jos prevenciją, užtikrinti lygias galimybes darbo rinkoje. Šios priemonės įgyvendinimo uždaviniai yra visų pirma didinti socialinės rizikos asmenų grupių integraciją į darbo rinką, o be to ir sudaryti sąlygas moterų re-integracijai į darbo rinką. Be įvairios remiamos veiklos ir tikslinių grupių, tokių kaip neįgalieji,

tautinės mažumos, neturinčios darbo moterys, asmenys, priklausantys nuo psichotropinių medžiagų, yra įtraukti ir kaliniai bei grįžę iš įkalinimo įstaigų asmenys.

Šiuo metu taip pat yra paskelbtas kvietimas teikti paraiškas Europos Bendrijų iniciatyvos EQUAL finansinei paramai gauti, kurios viena iš teminių prioritetinių sričių yra atviros visiems darbo rinkos skatinimas, sudarant sąlygas lengviau patekti ar grįžti į darbo rinką asmenims, kurie susiduria su integracijos ar reintegracijos į visuomenę sunkumais. Ši Europos Bendrijos iniciatyva EQUAL yra dalis Europos užimtumo strategijos, numatančios sukurti daugiausia ir geresnių darbo vietų ir užtikrinti, kad niekam nebūtų užkirstas kelias šiuos darbus dirbti. Finansuojama Europos socialinio fondo lėšomis, Europos Bendrijos iniciatyva EQUAL ieškos naujų būdų kovoje su diskriminacija ir nelygybe užimtumo srityje, kurią patiria dirbantieji ir ieškantys darbo. EQUAL minimos ir grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų įsidarbinimo problemos, jų socialinė integracija, kvalifikacijos stoka ir neigiamas visuomenės požiūris į juos. Čia taip pat minima, kad įkalinimo įstaigų asmenų interesų reprezentavimas yra labai ribotas. Jie nėra pakankamai skatinami burtis į asociacijas ar kurti savo nevyriausybinės organizacijas, galinčias padėti sprendžiant patekimo į darbo rinką problemas. Ypatingą dėmesį EQUAL atkreipia į nepilnamečius, esančius įkalinimo įstaigose, kuriems nesudaromos pakankamos sąlygos įsigyti tinkamą išsilavinimą.

4. Buvusių kalinių adaptacijos problemų pateikimas spaudoje

Analizuojant buvusių kalinių adaptacinių problemų pateikimą spaudoje, pasirinkti keturi dienraščiai: „Lietuvos rytas“, „Respublika“, „Kauno diena“ ir „Lietuvos ryto“ priedą „Laikinoji sostinė“. Analizuojami visi 2003 metų dienraščių numeriai, ieškant straipsnių, kurie aprašytų buvusių ir tebekalinčių kalinių adaptacines problemas.

Straipsnių analizės aspektai:

1. Straipsnio antraštės pavadinimas
2. Cituojami šaltiniai
3. Cituojami ekspertai
4. Esminės straipsnio citatos, atskleidžiančios problemos esmę
5. Esminės straipsnio citatos, atskleidžiančios straipsnio autoriaus požiūrį

6. Straipsnių žanrai, rubrikos pavadinimas: jeigu tai išryškina problematikos pateikimo būdą

4.1. Dienraščio „Lietuvos rytas“ analizė

Analizuojant dienraštį „Lietuvos rytas“, pavyko rasti 10 straipsnių, kurie vienaip ar kitaip pasakojo apie kalinių adaptacijos problemas. Tačiau 2003 metų „Lietuvos ryto“ numeriuose pavyko aptikti tik du tikslinius straipsnius, pasakojančius apie jau išėjusių į laisvę asmenų patiriamas adaptacines problemas. Visi kiti straipsniai pasakoja apie gyvenimo kalėjime realijas, nuteistųjų iki gyvos galvos mokymą kalėjime, nuteistųjų iki gyvos galvos balsavimą dėl Lietuvos įstojimo į ES, na, ir straipsnių grupė skirta aprašyti moterų kalinių realijas, ypatingą dėmesį skiriant pernai išgarsėjusiai „Mis nelaisvei“.

Pirma straipsnių grupė – tai straipsniai apie moterų kalinių gyvenimo kalėjime ir laisvėje patiriamas adaptacijos sėkmės ir nesėkmės. Gegužės 5 dienos Virginijos Petrauskienės straipnis „Kalėjime – ir džiaugsmo, ir skausmo ašaros“ – iš tiesų jaudinantis pasakojimas apie Motinos dienos proga kalinčias motinas sveikinančius vaikus. Dėmesys skiriamas tiek motinoms, kurios sulaukė savo vaikų kalėjime, tiek patiems vaikams. Straipsnyje daug iliustruojančių šį įvykį vaizdingų sakinių, iš kurių jaučiama, kad straipsnio autorė pati dalyvavo toje šventėje: „Aštuonmetis Ramūnas visą kelią nuo Elektrėnų iki Vilniaus kalbėjo apie tai, kaip jis nori pamatyti savo mamą,“; „23 metų Neringa Rafanavičiūtė verkdamas virpančiomis rankomis bandė apkabinti sūnų.“ Straipsnio autorė primena, kad šią akciją sugalvojo politikai - Liberalų demokratų partijos nariai, todėl galima įtarti, jog šio straipsnio parašymo motyvas buvo ne tiek pats Motinos dienos įvykis moterų kolonijoje, bet norint pabrėžti šios šventės organizatorių nuopelnus. Vis dėlto šį straipsnį galima priskirti prie adaptacijos problematikos, kadangi kalinčioms moterims labai svarbi paspirtis yra jų vaikai. Nors šis straipsnis nėra analitinis: jis tiesiog atpasakojantis konkretų įvykį, vis dėlto iš straipsnio jaučiama, kad jo autorė šis įvykis sujauđino, ir ji pasiekė, kad ir skaitytojas būtų sujauđintas. Pabrėžiama ir tai, jog daug kalinių moterų nesulaukė savo vaikų: „ Iš 310 kolonijos gyventojų 22 moterys džiaugėsi sulaukusios savo atžalų. Tačiau kai kurių mažylių neišleido jų globėjai, kiti patys nepanoro pamatyti savo paklydusių motinų. Vienos kalinės braukė

džiaugsmo ašaras, kitos – skausmo“. Atskleidžiant dramatišką kalinių ir jų vaikų susitikimą Motinos dienos proga, kalinės apibūdinamos kaip pažeidžiamos, jautrios moterys.

Birželio 5 dienos ir rugpjūčio 2 dienos numeriuose yra du panašūs straipsniai, kurie aprašo įvykusio grožio konkurso „Mis nelaisvė“ nugalėtojos likimą: Astos Šiaučiūnienės straipsnis „Moterų kalėjimo gražuolė – jau laisvėje“ bei Ričardo Vitkaus straipsnis „Už grotų karūnuota moteris kloja naujo gyvenimo pamatus“. Tai, kad apie tą pačią buvusią kalinę „Lietuvos ryte“ yra netgi du straipsniai, galima spręsti, kad mis rinkimai moterų kalėjime susilaukė didelio žurnalistų dėmesio. Galima spėti, kad toks susidomėjimas kilo, nes renginį transliavo per televiziją, bei dėl užsienio žiniasklaidos dėmesio. Abi straipsnio antraštės akcentuoja „misių“ rinkimų įvykį: „kalėjimo gražuolė“, „karūnuota moteris“. Abu straipsniai pateikia beveik tuos pačius faktus: kad 22 metų gražuolė jau laisva, ir dabar ji gali atsiimti laimėtą prizą; 4 tūkstančius litų. Ričardo Vitkaus straipsnis, išspausdintas „Gyvenimo būdo“ rubrikoje yra išsamesnis, jame pasakojama apie „Mis nelaisvės“- Kristinos Paliulionytės vaikystę, kaip, būdama nėščia, ji pateko už grotų, ir kaip jai buvo skaudu, kad gimusi kalėjime dukra buvo priversta gyventi nelaisvėje. Abu straipsniai yra labai palaikantys šią herojė: „Bandau savo gyvenimą lipdyti iš naujo. Nebenoriu sutikti ankstesnių draugų, per kuriuos patekau į kalėjimą“: galima spėti, kad tie žmonės, kurie perskaitė abu straipsnius, tikrai neturėtų straipsnio herojės reflektuoti kaip nusikaltėlės, kuri buvo nuteista ir kuri laiką kalėjo. Žinant visą šios merginos tolesnį gyvenimą akivaizdu, kad tiek spaudos, tiek televizijos dėmesys Kristinos Paliulionytės integracijai į visuomenę turėjo lemiamos įtakos. Bet akivaizdu ir tai, kad tai išskirtinis atvejis, kitų buvusių kalinių likimų šis žiniasklaidos rodytas dėmesys niekaip neįtakoja. Bet ką tokiu atveju daryti toms kalinėms, kurios nėra tokios gražios ir negali laimėti Mis titulo? Todėl šį straipsnį reikėtų apibūdinti kaip pramoginio ir socialinio turinio pasakojimą, tačiau pirmoje vietoje visgi yra pramogos, nes ir *feature story* žanras, kuriuo parašytas straipsnis, ir rubrika „Gyvenimo būdas“ sufleruoja tai.

Antra straipsnių grupė, kurioje galima rasti buvusių kalinių adaptacijos problemų atspindžių, yra apie kalinių mokymąsi kalėjime. Du straipsniai pasakoja apie nuteistųjų iki gyvos galvos ir šiaip kalinčiųjų asmenų siekiamą aukštąjį išsilavinimą kalėjime. Vasario 8 dienos Donato Stravinsko straipsnis „Pasmerktieji kalėti iki gyvos galvos siekia diplomų“- išsamus, puikiai iliustruotas straipsnis (kalinys kalėjimo kameroje palinkęs prie kompiuterio, bet sėdi ant iš kibiro pasidarytos kėdės), pasakojantis, kaip trys nuteisti iki gyvos galvos vyrai

neakivaizdžiu būdu mokosi socialinės pedagogikos. Tai puikus straipsnis, netgi rizikingas ta prasme, kad daliai Lietuvos visuomenės mintis, jog už žiaurias žmogžudystes nuteisti asmenys gali studijuoti, ir dar nemokamai, atrodo vos ne šventvagiška. Straipsnis pateikia kalinių požiūrį į šią problemą: „...dalis visuomenės priekaištauja, jog mums sudarytos kažkokios lengvatos... tačiau mes nesimokome dėl to, kad neva lengviau bus įmanoma išeiti iš įkalinimo įstaigos“, tačiau net patys kaliniai suabejojo, ar verta apie tai rašyti: „Nežinia, kaip į tai pažiūrės aukų artimieji?“ Straipsnio autorius pagrindžia šio straipsnio aktualumą, akcentuodamas didelę nuteistųjų motyvaciją, cituodamas ir jų dėstytojus, ir pačius nuteistuosius: „Idėją studijuoti jie (nuteistieji) sutiko labai entuziastingai ir mus spaudžia, kad studijos vyktų intensyviau.“, „Tie mokslai yra savęs tobulinimo priemonė,...tos studijos man kaip pasaka. Ir dabar labiausiai bijau, kad jos nenutrūktų.“ Straipsnio autorius taip pat akcentuoja, kad galimybė studijuoti kalėjime atsirado po to, kai Lukiškių kalėjimas ir Vilniaus pedagoginis universitetas pasirašė bendradarbiavimo sutartį, tačiau tai tapo įmanoma tik dėl Kalėjimo departamento padarytos išimties dėl įstatymo, draudžiančio nuteistiesiems turėti kompiuterius, bei universitetų dėstytojų iniciatyvos, kurie kalėjime dirba savanoriškai. Straipsnio autorius taip pat pažymi, kad galėdami studijuoti, nuteistieji, net ir įvykdę sunkius nusikaltimus, jaučiasi atgavę viltį: „Jie nedrąsiai tikisi, kad kada nors jiems gali tekti padirbėti pagal naują specialybę, ir padėti kitiems „savo likimo broliams“. Ir tik straipsnio pabaigoje paminima, kokius nusikaltimus nuteistieji įvykdė. Iš tiesų, žavi šio straipsnio autoriaus korektiškumas, humaniškas požiūris į nuteistąjį. Iš šio straipsnio skaitytojas gali susidaryti tikrai gerą ispūdį apie nuteistuosius iki gyvos galvos: jų noras mokytis yra didelis, todėl skaitytojas, tikriausiai nuspręs, kad jie verti, kad jiems būtų leista tęsti mokslus. Galima numanyti, kad straipsnio autoriaus svarbiausias tikslas buvo įtikinti visuomenę, kad net ir žiaurūs nusikaltėliai yra žmonės, kurie gali turėti poreikį lavintis, o galimybė studijuoti kalėjime yra ne tik jų gelbėjimosi ratas nuo visiško degradavimo, tai naudinga ir pačiai visuomenei, kadangi jie vis dėlto gali kažkada išeiti į laisvę, ir netgi visuomenei būti naudingais. Todėl šį straipsnį galima apibūdinti kaip pilietinio – socialinio – humanistinio pobūdžio. Toks straipsnis galėtų paveikti visuomenės nuomonę, išprovokuoti diskusijas, nes problemos išdėstytos aiškiai, ir netgi siūlomi jų sprendimo būdai. Bet problema yra ta, kad „Lietuvos ryto“ kontekste tokio pobūdžio straipsniai, matyt, „išstipsta“, jų tiesiog „nesimato“.

Antrą straipsnį apie kalinių mokymąsi kalėjime birželio 25 numeriui parašė Jadvyga Pekarskaitė: „Mokslai nuteistuosius išvadavo nuo kalėjimo tradicijų“. Straipsnio autorė akcentuoja, kad kaliniai, mokydamiesi, pamiršta kad egzistuoja kastos: „Skirtingas nuteistųjų statusas išnyko, vos tik jie susėdo kompiuterių klasėje,- džiaugėsi pataisos namų direktoriaus pavaduotojas auklėjimo reikalams M.V.Baltrukonis“. Tačiau žurnalistė nepatikėjo tuo, kol nepaklausė pačių nuteistųjų apie realią padėtį: nuteistasis Aleksandras Romanovas pasakojo, jog: „Kastos klasėje išnyko gal todėl, kad jautėmės laisvi: mokytojai bendravo ne kaip su nuteistaisiais“, tačiau „zonoje vėl viskas sugrįžta į savo vietas“. Tuo būdu pabrėžiama, kad mokymasis ne tik naikina seną kalėjimo problemą – kastų sistemą, suteikia galimybę kaliniams pasijusti laisvais, bet ir suteikia vilčių išėjus į laisvę lengviau susirasti darbą: „Kompiuterio žinios man bus didelis privalumas“. Straipsnio autorė pasirinko keturis kalinius, papasakodama jų teistumų istorijas, dabartinį gyvenimą kalėjime ir ateities viltis. Straipsnio autorė, pateikdama kalinių gyvenimo detales, išlaiko korektiškumą, tačiau kai kur ir nepiktai pašiepia jų pažangą kompiuterių srityje: „vienas pataisos namų gyventojas, laisvėje už 60 litų pardavęs vogtą kompiuterį, tik pradėjęs mokytis, sužinojo tikrąją jo vertę.“ Dar vienas kalinys mokosi, nes jis rašo eilėraščius: „Kaimo rašytojų sąjungos nariu prisistatęs vyriškis dvidešimt savo kūrybos posmų, paveikslą ir erškėtrožių puokštę padovanojo grupės auklėtojais.“ Šiame straipsnyje autorė aprašė vieną iš esminių sėkmingos kalinių adaptacijos prielaidų: išsilavinimą, bei pažymėjo, jog mokymasis svarbus ne tik dėl ateities vilčių lengviau susirasti darbą, bet ir pačios kalėjimo atmosferos gerėjimą, o ji kalinčiam asmeniui jo adaptacijos procese taip pat yra labai svarbi. Kartu straipsnio autorė „neverkšleno“, o meistriškai perteikė juokingas situacijas, išgirstas iš kalinių, tuo būdu paversdama straipsnį įdomesniu ir maloniu skaityti didesniai skaitytojų ratui.

Referendumo dėl stojimo į ES proga, gegužės 10 dieną spausdinamas Laimos Lavaste straipsnis „ES neabejingi ir nuteistieji iki gyvos galvos“ – straipsnis susideda iš dviejų dalių: interviu su Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo direktoriumi Aleksandru Davidoniu bei dviejų nuteistųjų iki gyvos galvos pasakojimo. A.Davidonis papasakojo, kaip kalėjime vyko referendumas, kiek kalinių balsavo: 750 kalinių, kiek nebalsavo: 190 kalinių. Paklausus, ar turėjo galimybę balsuoti uždarytieji į karcerį arba nuteistieji iki gyvos galvos, A.Davidonis atsakė: „Žinoma, iš jų juk neatimtos piliečių teisės“ – svarbus priminimas visuomenei, kad net nuteistieji iki gyvos galvos nepraranda pilietinių teisių. Pokalbis su nuteistaisiais iki gyvos

galvos taip pat suteikia peno pamąstymams: straipsnio autorei paklausus, kodėl jie balsavo, ar jiems ne vis tiek, kas vyksta už jų amžino įkalnimo sienų, vienas nuteistasis atsakė: „Man ne tas pats, nors netikiu, kad kada nors pasikeistų mano bausmės pobūdis. Ėjau balsuoti, nes vis tiek jaučiau pilietinę pareigą“ - reikia priminti, jog straipsnio autorė apklausė tuos pačius anksčiau minėtus nuteistuosius iki gyvos galvos mokslo besiekiančius kalinius. Autorė šiuo straipsniu norėjo dar kartą priminti visuomenei, kad kaliniai yra jos piliečiai, ypač tai akivaizdžiai matosi per rinkimus, referendumus, kai kaliniai, aktyviai ir noriai balsuodami, demonstruoja tikrą pilietiškumo pavyzdį.

Trečia straipsnių grupė – tai straipsniai, pasakojantys, kaip kaliniai gauna dovanas iš visuomenės. Tai daugiau informacinio tipo straipsniai, jie tiesiog praneša apie įvykį, tačiau jie irgi priskirtini prie adaptacijos tematikos, kadangi bet koks kaliniams rodomas palankus dėmesys yra svarbus ne tik patiems kaliniams, bet ir visuomenei, kuri turi žinoti apie tai. „Lietuvos ryte“ buvo rasti du trumpi straipsniai: gruodžio 19 dienos Zigmo Jurevičiaus „Kalinių gyvenimą praskaidrino tinklininkės“ – straipsnis, pasakojantis apie nuteistųjų parodomąsias tinklinio rungtynes su Lietuvos kūno kultūros akademijos (LKKA) tinklininkėmis. Šį renginį suorganizavo LKKA docentas Aurelijus Zuoza, kurios tikslas, anot jo: „bent prieš didžiąsias metų šventes praskaidrinti niūrią nuteistųjų kasdienybę ir padėti jiems pasijusti visaverčiais visuomenės nariais.“ A.Zuoza planuoja surengti panašią pramogą ir Valentino dienos proga. Šis straipsnis pačių kalinių dalyvavimą šiame renginyje aprašo taip: „...žiūrovai (kaliniai), paprastai nevengiantys stipresnių posakių, su merginomis elgėsi mandagiai.... rungtynėms pasibaigus, tinklininkės ir nuteistieji drauge vaišinosi arbata ir saldumynais“. Šis straipsnis yra adaptacinės tematikos, nes jame pasakojama apie sporto renginį kalėjime, kurio dalyviai buvo kaliniai ir sportininkės: kaliniams vyrams, be abejo, labai svarbu ir tai, kad juos aplankė moterys, kurias jiems nedažnai tenka pamatyti.

Antras straipsnis – tai informacinė BNS ir „Lietuvos ryto“ žinutė sausio 20 dienos numeryje apie tai, kad „Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės pedagogikos katedros atstovai Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime uždarytam nuteistajam įteikė kompiuterį.“ Vėlgi skiriamas dėmesys tiems nuteistiesiems iki gyvos galvos, kurie siekia socialinės pedagogikos žinių. Tai trumpas straipsnis, tačiau, svarbu tai, kad iš pažiūros nereikšmingai informacijai – na, kas čia ypatingo, jei kalinys dovanų gauna kompiuterį, vis dėlto „Lietuvos rytas“ randa vietos paskelbti. Apibendrinus, „Lietuvos ryto“ dienraštyje per 2003 metus

pavyko rasti tris straipsnius, kuriuose pasakojama apie tuos įžymiuosius iki gyvos galvos nuteistuosius, kurie siekia aukštojo mokslo diplomų kalėjime.

Ketvirta straipsnių grupė – tai straipsniai, pasakojantys, kokias adaptacines problemas patiria kaliniai, kai išeina į laisvę.

Gegužės 21 dienos Gintaro Šiupario straipsnis „Iš kolonijos paleistą vyriškį kausto biurokratų pančiai“ – pasakojantis, kokius sunkumus patiria tik išėjęs į laisvę buvęs kalinys M.Markūnas, neturintis artimųjų. Visų pirma, reikia pažymėti, kad straipsnio pavadinime nėra neigiamą konotaciją turinčių apibendrinimų kaip „nuteistasis“, „nusikaltėlis“, „kalinys“ – straipsnio herojus įvardijamas „vyriškiu“, taip išvengiant stigmatizavimo. Tik antroje pastraipoje pateikiamas vyro teistumo pobūdis: „du kartus teistas už vagystes“. Na, o straipsnis pradedamas nuo šio vyro būklę iliustruojančios citatos: „kai dvi paras pavaikštai po lietu, pradedi galvoti, kad šiuo atveju įkalinimo įstaiga lyg rojus“. Straipsnis aprašo pagrindines šio vyro problemas: dokumentų tvarkymo sunkumus, pinigų stygių, netgi baimę važiuoti visuomeniniu transportu: „pirmąsyk į laisvę grįžęs šiaulietis iki šiol prisimena, kokį triukšmą sukėlė bilietus tikrinusi kontrolierė“, nors autorius primena, kad asmenys, išėję iš įkalinimo įstaigos, turi teisę į nemokamą transportą. Didžiausias problemas vyriškis patyrė dėl dokumentų tvarkymo: nei socialinės rūpybos skyrius, nei migracijos tarnyba negalėjo jam padėti. Vyriškį labiausiai stebino, kad „biurokratai tiek dėmesio skiria gyvenamajai vietai, kurios jis ir nemaža dalis jo likimo brolių neturi“. Straipsnio autorius pažymi ir tai, jog vyriškis nori adaptuotis visuomenėje ir pats deda dideles pastangas, kad jam tai pavyktų, nepaisant to, kad „jau pirmąją laisvės dieną pasiūlo užsiimti vagystėmis iš butų sulaukęs vyriškis viliasi, kad šįkart pavyks išsikapstyti.“ Straipsnio autorius remiasi dviem šaltiniais – pačio vyriškio pasakojimu, ir tik straipsnio pabaigoje cituojama Šiaulių policijos atstovė spaudai Gaila Smagriūnienė, „kuri patvirtino, kad dvi paras po Šiaulius besibastančiam M.Markūnui būtina susirasti žmogų, kuris patvirtintų gyvenamąją vietą: „Žmonėms nereikia bijoti buvusio kalinio, deklaruota gyvenamoji vieta problemų nesudarys“. Šis straipsnis atskleidžia biurokratinės sistemos netobulumą: jei buvęs kalinys neturi artimųjų ar pažįstamų, kurie sutiktų laiduoti už jį, tai dokumentų susitvarkyti buvusiam kaliniui nepavyks, tuo pačiu ir bedarbio pašalpos jis negaus. Šiuo atveju adaptuotis buvusiam kaliniui trukdo ne motyvacijos stoka, o „biurokratų pančiai“.

Antrojo straipsnio problematika panaši: spalio 4 dienos Erikos Baronaitės straipsnis „Nuteistajam apkarto trys mėnesiai netikėtų atostogų“ – pasakoja, kaip dėl teisininkų klaidos paleistas anksčiau laiko Žilvinas Baltrušaitis turi grįžti atgal į kalėjimą. Šio straipsnio pavadinimas turi neigiamą konotaciją: „nuteistasis“, nepaisant to, kad nors laikinai, bet vyras jau paleistas į laisvę. Autorė remiasi daugeliu šaltinių: pačiu Ž.Baltrušaičiu, Raseinių policijos pareigūnais, buvusio kalinio artimaisiais, drauge Irena, nuteistojo advokate B.Ciplijauskiene, pataisos namų direktoriumi A.Drazdžiu, Kaišiadorių rajono apylinkės prokuroru D.Valkavičiumi – iš viso septyniais šaltiniais. Ž.Baltrušaičio problemos esmė yra ta, kad per klaidą jį paleido anksčiau, nei priklauso, o „Žilvinas jau buvo pradėjęs naują gyvenimą: susirado draugę, darbą, ketino remontuoti namą..“ Tuo piktinasi pats Ž.Baltrušaitis, jo artimieji ir advokatė: „Žilvinas pradėjo naują gyvenimą, o pasirodo, kad kažkas suklydo“. Visi cituoti pareigūnai, kurie buvo susiję su šiuo įvykiu, pernelyg nepergyveno dėl padarytos klaidos: „Uždarydami Ž.Baltrušaitį į areštinę Raseinių policijos pareigūnai pajuokavo: „Paatostogavai – ir gana“; džiaugėsi ir prokuroras D.Valkavičius: „Ačiū Dievui, kad klaida buvo pastebėta ir greitai ištaisyta“ – taip greitai, kad žmogus jau baigė savo gyvenimą laisvėje susitvarkyti. Vėlgi šis straipsnis akcentuoja buvusio kalinio norą adaptuotis visuomenėje, ir jam tai sekėsi daryti, tačiau dėl biurokratų klaidos žmogus priverstas grįžti į kalėjimą, dėl ko neteks surasto darbo, nežinia, ir, ar jo nepaliks draugė.

Apibendrinant, reikia pasakyti, kad dienraštyje „Lietuvos rytas“ rastos 10 publikacijų, kurios vienaip ar kitaip paliečia kalinių adaptacines problemas. Visi šie straipsniai yra labai palaikantys buvusius ir esamus kalinius, juose pristatomos ir analizuojamos jų adaptacinės problemos. Tačiau daugiau yra kitokio pobūdžio straipsnių apie kalinius ir jų gyvenimą kalėjime: „Alytaus kolonija apversta aukštyn kojomis“, „Alytaus kolonija – nesibaigiančių intrigų sūkuryje“, „Moterų išsiilgę kaliniai žagina vieni kitus“ ir panašiai. Tokių straipsnių tikslas yra pateikti visuomenei kuo daugiau šokiruojančių detalių iš kalinių gyvenimo. Žinoma, žurnalistai turi atskleisti visuomenės ar kalėjimo negeroves, skandalus, tačiau šiuo atveju reikia turėti omenyje, kad kalbama apie labai pažeidžiamą socialinę grupę: kalinius, ir žurnalistai turi labai gerai apmąstyti, ar tikrai jų straipsniai atneš daugiau naudos negu žalos. Todėl rekomenduotina žurnalistams, kurie rašo apie buvusius kalinius jausti kuo didesnę atsakomybę už savo parašytus žodžius, kadangi, anot vieno buvusio kalinio, „žodžiais galima ir didvyriu, ir pabaisa padaryti.“

4.2. Dienraščių „Kauno diena“ ir „Laikinoji sostinė“ analizė

Nagrinėjant 2003 metų Kauno miesto ir regiono spaudą - dienraščio „Lietuvos rytas“ priedą kauniečiams „Laikinoji sostinė“ ir dienraštį „Kauno diena“ pavyko rasti du straipsnius „Laikinojoje sostinėje“, keturis - „Kauno dienoje“, kur užsimenama apie kalinių integracijos problemas. Daugiausia aptikta publikacijų, kur kalinių integracijos į visuomenę problemos yra daugiau ar mažiau minimos pasakojant apie kalinių gyvenimus, ar jų padarytus nusikaltimus.

Vienas iš svarbiausių veiksnių buvusiems kaliniams integruojantis į visuomenę yra jų išsilavinimas. Todėl svarbu, kad kaliniams būtų sudaromos sąlygos dar įkalinimo įstaigose turėti galimybę mokytis. „Kauno diena“ 2003 metais daugiausia rašė apie kalinių švietimą. Du straipsnius šis dienraštis paskyrė tai pačiai temai - kalinių aukštojo mokslo studijoms įkalinimo įstaigoje. 2003 metų sausio 4 dieną išspausdintas Remigijaus Jurgelaičio straipsnis „Kaliniams - išskirtinės privilegijos“. Straipsnio antraštė sufleruoja, kad situacija, apie kurią kalbama straipsnyje, autoriaus yra vertinama neigiamai. Tai patvirtina ir paantraštė, kurioje teigiama: „Pažeidžiant įstatymus, Lukiškių kalėjime iki gyvos galvos nuteistiesiems sudaromos sąlygos nemokamai siekti aukštojo mokslo, nors du jų dar laisvėje yra įgiję aukštąjį išsilavinimą.“ Tad straipsnis yra pristatomas iš neigiamos pusės, suformuojant nuomonę, kad kaliniams nepelnytai suteikiamos privilegijos ir dėl to netgi yra pažeidžiami įstatymai. Toliau, įvadinėje straipsnio dalyje autorius situaciją vertina labai skeptiškai. Paaiškinama, kad „Vilniaus pedagoginio universiteto (VPU) dėstytojai jau ne vieną mėnesį kelis kartus per savaitę skaito paskaitas neįprastose Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo „auditorijose“. Pastarojo žodžio rašymas kabutėse suteikia sakiniui kandžios ironijos ir dar labiau sustiprina pesimistišką autoriaus požiūrį. Toliau pakartojamas paantraštėje buvęs teiginys ir priduriama, kad įstatymai numato valstybės finansuojamas aukštojo mokslo studijas tik vieną kartą, o kai kurie kalėjime studijuojantys kaliniai jau turi aukštąjį išsilavinimą. Ironišką požiūrį sustiprina ir straipsnį iliustruojančioje nuotraukoje nufotografuotas kalėjimas ir po apačia parašytas teiginys, kuriame kalėjimas vadinamas „universitetu“.

Straipsnyje taip pat aiškinama, kad aukštojo mokslo kalėjime siekia trys kaliniai, o jiems dėsto VPU Socialinės pedagogikos katedros dėstytojai. Kalėjimo direktorius teigia, kad įstaiga yra dėkinga universitetui už tokio pobūdžio paslaugas. Pateikiamas ir tam tikras neaiškumas.

Pasirodo, kad su universitetu dar nepsirašyta sutartis, įteisinanti tokią mokymo programą. Kalbinti kaliniai pripažino, kad jie patys nerodė iniciatyvos studijuoti. Kalėjimo vadovybės vadovas tikina, kad kaliniai buvo pasirinkti. Iš šių teiginių autorius daro išvadą, kad kaliniai buvo „atrinkti“. Taip tarsi sudaromas įspūdis, kad kaliniai buvo atrinkti prievarta ir jiems šis mokymas brukamas per prievartą. Čia pat pateikiami kalinių žodžiai, kur jie tikina, kad jiems studijuoti sekasi visai neblogai. Straipsnio autorius taip pat teigia, kad buvo pažeisti ir lygių galimybių principai, nes kaliniai priimti į universitetą be konkurso. Toliau pateikiama labai kritiška Lietuvos studentų sąjungos prezidento Mindaugo Reinikio nuomonė, kurios pagrindinė mintis yra, kad „valstybė pinigus investuoja nežinia į ką, o ne į jaunimą, kuris yra mūsų šalies ateitis“. Panašią tik ne tokią kategorišką nuomonę pateikia ir Švietimo ministras Algirdas Monkevičius. Universiteto atstovė teigė, kad dėstytojai dirba visuomeniniais pagrindais, tačiau čia pat pateikiama ministro nuomonė, kad tai atrodo neįtikėtina.

Konkrečiai apie kalinių integraciją užsimenama straipsnio pabaigoje. Pateikiami Švietimo ministro žodžiai, kuriuose jis pritaria, kad „universitetai turėtų inicijuoti daugybę projektų, susijusių su kalinių rehabilitacija, grįžimu į visuomenę, tačiau šiuo metu turėtų būti šviečiami tik tie kaliniai, kurie išeis į laisvę. Priešingu atveju, išėję jie ir vėl žudys, plėš vogs. Mokymasis kaliniams suteikia galimybę keistis ir atlikus bausmę integruotis į visuomenę.“ Pačioje straipsnio pabaigoje pateikiama kalėjimo vadovo nuomonė, kad kaliniai, įgyję aukštąjį socialinio pedagogo diplomą, ateityje pagal specialybę galės dirbti kalėjime ir taip padėti kitiems kaliniams. Patys būdami kaliniai, jie galėtų geriau suprasti savo likimo draugus.

Straipsnyje remiamasi keliais šaltiniais, dauguma iš jų autoritetingi, kiti taip pat kompetentingi komentuoti situaciją. Labai nedaug pateikiama pačių kalinių nuomonės, tačiau užsimenama, kad jie patys nelabai norėjo bendrauti su žurnalistais. Cituojami VPU Socialinės pedagogikos katedros vadovė Giedrė Kvieskienė, Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo direktorius Aleksandras Davidonis, Švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius, LSS prezidentas Mindaugas Reinikis.

Nepaisant to, kad straipsnis parašytas remiantis keliais kompetetingais šaltiniais, tačiau akivaizdi ir paties autoriaus skeptiška nuomonė. Kadangi pripažįstama, kad kalinių mokymas ateityje gali būti naudingas jų integracijai į visuomenę, straipsnyje aprašomą situaciją būtų

galima vertinti kaip naudingą ir skatintiną iniciatyvą, kurią reiktų įteisinti įstatymais. Juk sunku tikėtis, kad kaliniai galėtų mokėti už mokslą.

Straipsnyje užsimenama ir apie galimybę šiam projektui panaudoti lėšas iš specialių fondų. Valstybės pinigų šiam projektui išleista nebuvo, dėstytojai dirbo visuomeniniais pagrindais.

Neigiamą atspalvį šiam straipsniui gali suteikti ir tai, kad jis spausdinamas rubrikoje „Juodoji kronika“, šalia kriminalinių naujienų.

„Kauno diena“ prie šios temos sugrįžta rugsėjo 6 dieną. Straipsnis pavadinimu „Studijos už grotų“ spausdinamas pirmajame puslapyje. Jau kito žurnalisto - Arūno Ivaškevičiaus publikacijos paantrštė vėl skelbia skeptišką požiūrį į studijas kalėjime: „Įkalinimo įstaigose nesumokėjus nė lito galima įsigyti net aukštąjį išsilavinimą, nors laisvėje jis pasiekiamas ne kiekvienam gabiam jaunuoliui.“ Šiame straipsnyje atrandami nauji argumentai, kodėl kaliniai neturėtų studijuoti. Pabrėžiama, kad yra daug nenusikaltusių jaunuolių, kurie turi mokėti už mokslą, o kaliniai - ne. Be to, jau įžanginėje straipsnio dalyje skaitytojui duodama suprasti, kad gavę aukštojo mokslo diplomą, kaliniai gali tikėtis anksčiau išėiti iš įkalinimo įstaigos: „Stropus mokslas įkalinimo įstaigose ne tik garantuoja atestatą ar diplomą, bet ir gali greičiau atverti pataisos namų duris“. Po nuotrauka, kurioje nufotografuotas kalėjimas, esanti paantraštė skelbia, kad „Įkalinimo įstaigoje baigti mokslai anaipol negarantuoja, kad buvęs kalinys lengviau atras savo nišą laisvėje“. Teigiama, kad sugrįžti prie šios temos paskatino VPU studentų skundas, kurie, įstoję į valstybės finansuojamas vietas, yra priversti sutikti mokėti už studijas, o kaliniai studijuoja nemokamai. Jų nuomonę palaiko straipsnyje cituojama Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininko pavaduotoja Janė Narvilienė. Toliau vėl kalbinamas ir ankstesniame straipsnyje minėtas Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo direktorius Aleksandras Davidonis. Jis pakartojo anksčiau išsakytą mintį, kad baigę aukštuosius mokslus kaliniai galės padėti kitiems nuteistiesiems. Straipsnio autorius pasakoja apie nuteistųjų galimybes siekti vidurinio ar profesinio išsilavinimo visose Lietuvos įkalinimo įstaigose. Kalėjimų departamento direktorius teigia, kad įkalintieji turi mokytis, „nes tai ne tik palengvins jų sugrįžimą į visuomenę, bet galbūt ir pakeis požiūrį į gyvenimą“. Tekste vėl atsiranda pesimistiškos gaidelės, kai autorius aprašo savo pokalbį su Alytaus pataisos namuose kalinčiu nuteistuoju, kuris čia jau anksčiau buvo įgijęs šaltkalvio specialybę, tačiau, pasak jo, negavęs ilgalaikio darbo ir vėl padaręs

nusikaltimą, bei sugrįžęs atgal. Pateikiamas dar vienas pavyzdys, kuomet kalinys įgijęs visų kalėjime teikiamų specialybių diplomus, sako nesitikintis laisvėje susirasti darbo. Kalėjimų departamento direktoriaus pavaduotojas teigia, kad „problema yra ne mokslų kokybė ar baigimo vieta, o darbdavių požiūris į buvusius kalinius“. Toliau pasakojama apie iniciatyvą skirtą geresniai kalinių integracijai į visuomenę. Darbo biržos specialistai į laisvę besiruošiantiems išeiti kaliniams kiekvienoje įkalinimo įstaigoje įsipareigojo įrengti konsultacinius punktus, kuriuose turės būti aiškinama, kaip save pateikti darbdaviams, kaip lengviau integruotis į visuomenę. Taip pat pažymima, kad naujame Baudžiamajame kodekse švietimas vertinamas kaip svarbi socialinės nuteistojo reabilitacijos dalis. Už stropų mokymąsi gali būti pritaikyta lygtinio atleidimo nuo likusios bausmės atlikimo nuostata.

Šiame straipsnyje cituojami trys asmenys. Tai Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkė Janė Narvilienė, Lukiškių kalėjimo-izoliatoriaus direktorius Aleksandras Davidonis ir Kalėjimų departamento direktoriaus pavaduotojas Ramūnas Kalendra. Taip pat naudojami Statistikos departamento duomenys ir VPU studentų pateikta informacija. Straipsnis parašytas remiantis keliais šaltiniais, pateikiama nemažai medžiagos apie mokymosi galimybes įkalinimo įstaigose, minimos pastangos integruoti kalinius į visuomenę, tačiau vėlgi labai aiškiai matyti autoriaus pesimistiškas požiūris į kalinių švietimą.

Sausio 6 dienos numeryje rubrikoje „Reporterio akiratyje“ spausdinamas straipsnis apie buvusių kalinių globos centrą „Tėvo namai“. Jūratės Kuzmickaitės straipsnis pavadintas „Tėvo namai“ nelaukia paklydusių sūnų“ atspindi nelengvą buvusių kalinių gyvenimą šiame centre. Straipsnio paantraštė skelbia: „Prieš devynerius metus pompastiškai atidarytas centras, turintis priglauti buvusius kalinius, merdėja“. Straipsnio įžanginėje dalyje siekiant sudaryti kontrastą trumpai aprašoma dabartinė „Tėvo namų“ būklė, „prie krosnies besišildantys du vyrai“ ir jų atidarymo momentas, kuomet „apie kilnią centro misiją kalbas režė tuometiniai miesto vadovai ir blizgėjo turtingų steigėjų mercedesai“. Iš karto po šių sakinių vėl eina pesimistiškai nusiteikusio „Tėvo namų“ ūkvedžio žodžiai, kad visi juos pamiršo ir dabar jie nesulaukia jokios paramos. Pagrindinė straipsnio mintis yra ta, kad centrui skiriant pakankamai lėšų, jį būtų galima apšildyti visą, ne tik tuos kambarius kur yra malkomis kūrenamos krosnys. Tada jame galėtų apsistoti keliasdešimt kalinių, o ne devyni. Žurnalistė detaliai aprašinėja tuščius ir šaltus „Tėvo namų“ kambarius, kuriuose niekas negali gyventi, pamini ir tuščią koplytėlę, kurioje nevyksta pamaldos. Apie tai, jog kalinių globos centras niekam nerūpi, byloja ir

straipsnio skirsnų pavadinimai: „Vos devyni gyventojai“, „Viešpatauja šaltis ir tuštuma“, „Koplytėlėje - jokių pamaldų“, „Nesirūpina nei valdžia, nei steigėjai“.

Žurnalistė kalbina tik „Tėvo namų“ gyventojus, buvusius kalinius. Jokių specialistų komentarų nepateikiama. Tačiau šis straipsnis, taip detalai atspindintis, nelengvą buvusių kalinių gyvenimą ir primenantis tikrąją globos namų funkciją - padėti kuo didesniai skaičiui į gyvenimą bandančių įsikabinti buvusių kalinių, turėtų atkreipti miesto valdžios ar kitų suinteresuotų institucijų ir asmenų dėmesį ir paskatinti juos skirti centrui daugiau lėšų. Tokiu būdu straipsnis prisideda prie kalinių integracijos į visuomenę skatinimo.

Birželio 10 dieną priede „Justicija“ spausdinamame Arūno Ivaškevičiaus straipsnyje „Europietiškos bausmės“ kalbama apie neseniai įsigaliojusį, švelnesnį Baudžiamąjį kodeksą. Čia taip pat užsimenama ir apie tai, kad kaliniai įkalinimo įstaigose neturi darbo. Alytaus pataisos namų direktorius tai patvirtina, teigdamas, kad šioje įkalinimo įstaigoje darbą turi tik penktadalis nuteistųjų.

Taip pat užsimenama, kad kalėjimai yra perpildyti ir gyvenimo sąlygos jose labai blogos. Dar rašoma apie naujovę - už gerą elgesį ir dalyvavimą socialinė reabilitacijos programose kalinius išleisti dviems savaitėms atostogų į namus. Taip nuteistieji yra skatinami dalyvauti socialinės reabilitacijos programose, kurios jiems turėtų padėti integruotis į visuomenę.

Autoriaus nuomonės straipsnyje nesijaučia, tiesiog pateikiami faktai ir pašnekovų nuomonės. Kalbinami įkalinimo įstaigų vadovai, kalinių nuomonės nepateikiamos.

„Laikinojoje sostinėje“ pavyko surasti tik du straipsnius kuriuose kalbama apie buvusių kalinių integraciją. Birželio 14 dieną spausdinamas Vygando Trainio straipsnis „Atgailaujančios žudikės tikisi išpirkti savo kaltę“. Autorius straipsnį pradeda konstatuodamas, kad dauguma kalinių „neranda darbo, neturi pastogės ir, nematydami kitos išeities, vėl įsitraukia į nusikaltimus. Visuomenė kalėjimo duonos ragavusius žmones atstumia. Tačiau toks ignoravimas atsisuka prieš pačią visuomenę - buvę kaliniai kenkia jai vogdami, plėšdami ar net žudydami“. Nors pavadinimas skambus ir ypač į akis krenta žodis „žudikės“ vėliau autorius, supažindinęs su pagrindinėmis iš įkalinimo įstaigų sugrįžusių asmenų problemomis, pateikia moterų pasakojimus, pats išlikdamas neutralus. Verta pastebėti, kad prie straipsnio pateiktose nuotraukose abi moterys šypsosi - taip sustiprinamas jų pasakojimuose jaučiamas optimizmas.

Publikacijoje pasakojama apie dvi žmogžudystes įvykdžiusias moteris. Jos stengiasi nekartoti ankstesnių klaidų ir pradėti naują gyvenimą. Tačiau abi išėjusios iš kalėjimo glaudžiasi Kauno nakvynės namuose, nes ryšiai su šeimomis nutrūkę ir moterys nedrįsta pabandyti jų atkurti. Moterys pasakoja, kad joms tenka patirti diskriminaciją. 39 metų siuvėja Rima Šakinytė teigia apsilankiusi dešimtyse firmų, tačiau sužinoję apie teistumus, darbdaviai užtrenkdavo duris. „Žmonės mano, kad jei sėdėjai, ypač kelis kartus, esi niekam tikusi atmata“, - visuomenės požiūrį komentuoja straipsnio herojė. R. Šakinytei vaikystėje trūko tėvų dėmesio, jie buvo išsiskyrę. Dar iki nepriklausomybės atgavimo ji už vagystę papuolė į kalėjimą. Išėjusi iš kalėjimo ji nesulaukė jokios pagalbos iš valstybinių institucijų, jai nebuvo padėta net tada, kai pati kreipėsi pagalbos. Nerasdama savo vietos laisvėje ji vėl įvykdė nusikaltimą ir atsidūrė kalėjime. Tad čia matyti klasikinė situacija dar kartą įrodanti, kad atstumti kaliniai vėl sugrįžta į nusikaltimų kelią. Tačiau toliau pateikiama visai priešinga istorija. Tai pačiai kalinei, antrą kartą patekusiai į kalėjimą, padėjo ten dirbę psichologai, parūpinę specialios literatūros. Kalėjime R.Šakinytė išmoko dirbti kompiuteriu ir už gerą elgesį buvo paleista į laisvę anksčiau. Šios situacijos rodo kaip svarbu dirbti su kaliniais dar kalėjime, skirti dėmesio jų švietimui.

Kita panašaus likimo moteris į nusikalstamą veiklą buvo įtraukta savo sugyventinio, kuris prieš ją naudojo smurtą. Moteris tikina niekada daugiau nesigriebsianti nusikaltimų, nes niekada nenori sugrįžti už grotų. Ji patvirtina, kad likus be artimųjų paramos atsistoti ant kojų labai sunku, bet ji nusiteikusi optimistiškai.

Šiame straipsnyje nekalbinami specialistai, tik dvi atlikusios bausmę nuteistosios, tačiau čia galima aptikti keletą svarbiausių ir tipiškiausių problemų kamuojančių kalinius išėjus į laisvę. Reiktų pastebėti, kad šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į kalinių patiriamus sunkumus, tačiau nėra pateikiama nuorodų, kur kaliniai galėtų kreiptis dėl pagalbos, kas jiems turėtų padėti spręsti problemas. Didžiausias dėmesys skiriamas sukrečiančioms moterų gyvenimų istorijoms, kurias jos pačios ir pasakoja. Tačiau šioje publikacijoje informacija pateikiama taip, kad skaitytojas gali suprasti kaip svarbu yra padėti buvusiems kaliniams integruotis į visuomenę. Šiam straipsniui laikraštyje paskirtas visas puslapis.

Kitas „Laikinojoje sostinėje“ spausdinamas straipsnis, parašytas to paties autoriaus – Vygando Trainio „Jauni užsieniečiai gyvena Kauno bedalių vargais“. Čia rašoma apie Kaune

savanorišką darbą dirbančius keturis užsieniečius. Jie padeda kaliniams, buvusioms prostitutėms, girtuokliaujančių tėvų vaikams. Pirmiausia užsieniečiams krito į akis, kad Lietuvoje kaliniai nedirba. Tai, anot jų, vienas iš pagrindinių skirtumų nuo Vakarų Europos kalėjimų, kur kaliniai dirba. Jie įsitikinę, kad „neveiklumas gimdo agresiją“. Viena mergina kalinius ir sugrįžusius į laisvę „Tėvo namuose“ anglų kalbos, taip pat dirba psichologės darbą. Jos teigimu, kaliniams ir buvusiems kaliniams tai yra būtina, kad pakiltų jų dvasia ir jie negrimztų į depresiją. Projektą vykdo „Caritas“ organizacija.

„Laikinoji sostinė“ ir „Kauno diena“ kalinių integracijos į visuomenę problemai 2003 metais skyrė pakankamai mažai dėmesio: apie kalinių integraciją abu dienraščiai rašė tik aštuoniuose numeriuose.

Dalyje straipsnių apie tai tik užsimenama, kitur kalbama plačiau. Reikia pastebėti, kad neaptikta nė vieno straipsnio, kuris būtų skirtas specialiai kalinių integracijos į visuomenę problemoms. Išsamiau šios problemos aptariamos tik „Laikinosios sostinės“ straipsnyje apie buvusias kalines. Kitur nagrinėjamas tik vienas aspektas, viena kuri nors problema, retkarčiais užsimenant apie kitas.

„Kauno diena“ 2003 metais skyrė daugiau dėmesio kalinių integracijos problemoms. Tačiau šiai temai skirtuose straipsniuose vyrauja gana pesimistiškas tonas, dažniau akcentojami neigiami aspektai. „Laikinojoje sostinėje“ spausdinti tik du šiai temai skirti straipsniai, tad apie tendenciją kalbėti sunku, tačiau šių straipsnių tonas pozityvesnis už „Kauno dienos“.

4.3. Dienraščio "Respublika" analizė

Peržvelgus 2003 metų "Respubliką" buvo rastos 7 publikacijos vienaip ar kitaip akcentuojančios nelaisvėje esančių, ar jau iš įkalinimo įstaigų išėjusių kalinių adaptacines realijas.

5 iš jų - tiksliniai straipsniai. 2 aptaria į laisvę grįžusių ir dar kalėjime esančiųjų medicininės ir sveikatos apsaugos problemas, 2 – aprašo sėkmingus kalėjusių moterų integracijos atvejus. Penktajame svarstomos Lukiškių tardymo izoliatoriaus - kalėjimo bausmę atliekančių Vilniaus pedagoginio universiteto, socialinės pedagogikos katedros studentų problemos, džiaugsmai, aktualijos.

Sausio 27 d. numeryje buvo išspausdinta trumpa informacinė žinutė apie Sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos ir darbo, Teisingumo ministerijų bei Lietuvos AIDS centro

atstovų numatomą sudaryti darbo grupę, kuri turėtų rūpintis ne tik pagalba įkalinimo įstaigose, bet ir iš kalėjimo išėjusiųjų sveikata, socialiniais poreikiais. Tai ypač opios kalnių integraciją stabdančios problemos. Antraštė – "Susirūpinta kalinčiųjų ir į laisvę išėjusiųjų ateitimi".

AIDS centro vadovo Sauliaus Čepulinsko teigimu, išėjimu į laisvę turime ruošti ne tik kalinį, bet ir jo šeimą bei visuomenę. Pabrėžiama, jog kaliniams reikalingas privalomas sveikatos draudimas, kad išėję į laisvę galėtų tikėtis kvalifikuotos medikų pagalbos, atkreipiant dėmesį į faktą jog net 70 proc. užsikrėtusiųjų žmogaus imunodeficitu virusu (ŽIV) rasta įkalinimo įstaigose. "Dėl kvalifikuotos medikų pagalbos trūkumo plinta ne tik ŽIV/AIDS, bet ir tuberkuliozė, hepatitai, kitos užkrečiamos ligos", – teigiama straipsnyje. Buvo paminėtos ir šiuo metu Lietuvoje veikiančios pagalbą kaliniams teikiančios organizacijos. (Straipsnio autorė mini jų esant 146). Iškelta ir pagalbą teikiančių organizacijų menko tarpusavio bendradarbiavimo problema: "[...] socialiniai darbuotojai įkalinimo įstaigose privalo daugiau bendradarbiauti su nakvynės namų, socialinės paramos ir rūpybos skyrių darbuotojais, kalinių artimaisiais".

Nors straipsnyje ir dėstomos esamų ir buvusių kalinių problemos, iš paryškintų ir akcentuojamų vietų susidaro išpūdis, jog visuomenė tarsi yra verčiama griebtis kažkokių priemonių, kad apsaugotų save. Problemos pasekmės, o ne priežastys verčia imtis atatinamų sprendimų: "Baimindamiesi galimo ŽIV protrūkio, kai nuteistieji išeis į laisvę, specialistai nusprendė imtis atatinamų priemonių".

Straipsnis - informacinės žinutės pobūdžio. Naudojama operatyvaus, glausto ir objektyvaus pranešimo apie naujieną forma. Šaltinis – konkretaus įvairių¹ institucijų atstovų pasitarimo ataskaita.

Vasario 3 dienos straipsnis, publikuotas "Respublikos" priede "Būkim sveiki" yra tarsi papildymas, o kartu ir atsakas į prieš tai analizuotą sausio 27 d. informacinę žinutę. Čia išsamiai pažvelgta į kalinčiųjų ir išėinančiųjų - išėjusiųjų iš įkalinimo įstaigų sveikatos problemas. Antraštė – "Kaliniai bus gydomi kaip laisvi žmonės". Nepriklausomai nuo to kaip suformuluota antraštė, nemaža dalis straipsnio analizuoja ne tik esamų, bet ir buvusiųjų kalinių medicinos pagalbos klausimą: "Buvę kaliniai medicinos pagalbos netenka tada, kai išeina į laisvę", - teigia Kalėjimo Departamento Laisvės atėmimo vietų ligoninės vadovas V. Fotinas. Pastaruoju metu įvairių institucijų atstovai daug dėmesio skiria kalinių gyvenimo sąlygų

¹ Sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos ir darbo, teisingumo ministerijų bei Lietuvos AIDS centro atstovai

gerinimui, o tuo tarpu, kalėjimų ligoninės vadovai tvirtina, kad jų pacientai ir dabar gauna visavertę medicinos pagalbą, – daug svarbiau pasiekti, kad gydymas būtų tęsiamas ir jiems išėjus į laisvę, -teigiama straipsnyje.

"Mes privalome žiūrėti į žmogų, o ne į tai, ar jis teistas, ar ne", - teigia pabrėžia ministerijos sekretorius Rimvydas Kūgis.

Prieš tai minėtas Kalėjimo departamento Laisvės atėmimo vietų Ligoninės Vilniuje direktorius V. Fotinas kontraversiškai vertina AIDS centro vadovo S. Čaplinsko siūlymą dėl teisės aktų, kurie leistų taikyti alternatyvias bausmes (Pvz. už nesunkų nusikaltimą narkomanas vietoj įkalinimo galėtų būti gydomas nuo narkotikų priklausomybės). Jis abejoja, ar čia išties reikėtų demokratijos: "mano supratimu, žmogus padaręs nusikaltimą, turi už tai atsakyti. O gydytis nuo narkomanijos sąlygos jam gali būti sudarytos ir įkalinimo vietoje, jei tik jis to nori".

Šis sveikatos problemas gvildenančiame "Respublikos" priede "Būkime sveiki" išspausdintas Aidos Marteckaitės straipsnis, neabejotinai analitinio pobūdžio. Be to, jame vyrauja ir interviu ir informaciniai žanrai. Čia pateikiama svarių ekspertų argumentacija; jų teiginiai vertinamai; lyginama, daromos išvados. Straipsnio šaltiniai ir yra šie du ekspertai bei konferencijos, kurioje buvo sudaryta darbo grupės (numatančios rūpintis ne tik pagalba įkalinimo įstaigose, bet ir iš kalėjimo išėjusiųjų sveikata, socialiniais poreikiais) informacija ir kt.

Kovo 21 dienos "Respublikos" priede "Gyvenimas", straipsnyje pavadintame "Atkalėjusia už žmogžudystę Kauniete susidomėjo pasaulis" aprašomas konkretus sėkmingos integracijos atvejis. Kelias siekiant pilnavertės integracijos buvo nueitas išties sudėtingas. Dabartiniais rezultatais galima tik pasidžiaugti.

Čia pateikiami ypatingai skaudūs buvusios kalinės praeities gyvenimo faktai (seksualinis patėvio išnaudojimas, motinos nemeilė), bei aprašomas jos įsteigto motyvacinio centro "posūkio taškas" (Šlienava, Kauno raj.) veikla, bei ten gyvenančiųjų nūdienos aktualijos. "Žmogus gali pasikeisti, kad ir kokiam dugne būtų, - įsitikinusi Straipsnio herojė Stasė Palionienė. "Paskutinis žmogžudys, galvažudys ar prostitutė pasikeičia jei tikrai to nori. Tik tokius žmones reikia atpažinti", - teigia ji. Moteris pripažįsta, jog motyvacijos ir noro keistis suradimas - didelis, o kartu ir lemiamas žingsnis sėkmingos adaptacijos link.

Be abėjo, dažnai vien noro nepakanka. Aplinkinių užuojauta ir supratimas, bei pagalbos rankos ištiesimas sunkią akimirką gali būti ir lemiamas žingsnis padedant žmogui integruotis į visuomenę: "Nekenčiau vyrų, savęs, gyvenimo ir jau norėjau nusižudyti. Visa širdimi

šaukiausi Dievo ir atsirado gerų žmonių krikščionių, kurie man padėjo, priglaudė ir aprengė". Rašinyje teigiama, jog sutvirtėjusi, bei tapusi pilnaverte visuomenės nare, moteris nusprendė padėti kitoms moterims pakilti iš dugno, bei įsteigė reabilitacijos centrą. (Čia priglaudžiami gatvėse surasti problemų dėl alkoholio ar narkotikų turintys žmonės, dažnai ir tie kurie grįžę iš įkalinimo įstaigų). Tai, be abejo, pavyzdinis sėkmingos integracijos atvejis, sugebėjimas ne tik "išsikapstyti" pačiam, bei pritaipyti prie visuomenės, bet ir padėti kitam.

Straipsnio autorės Mildos Kniežaitės rašymo tonas pozityvus. Gal kiek per daug dėmesio skirta intymioms asmeninio moters gyvenimo detalėms aprašyti (buvę santuokos ir vyrai, vaikų vedybos ir t.t.). Tai primena pikantiškų detalių "gaudymą" ir menkina straipsnio informatyvumo lygį. Naudojami šaltiniai – pokalbis su centro steigėja, bei dar trijų cente gyvenančių moterų pasakojimai. Informacinis ir interviu žanras persipina tarpusavyje. Būtent interviu žanras pajvairina informacijos perdavimą, suteikia tekstui spalvingumo, emocijų. Šiuo atveju – neleidžia skaitytojui likti abejingam, sukelia užuojautą. Straipsnio antraštė neatspindi jo turinio. Tai, ar šia moterimi domisi "pasaulis" – nebuvo užsiminta.

Apie daug vilties suteikiantį būsimos sėkmingos integracijos atvejį aprašoma ir rugpjūčio 8-15d. "Respublikos" priede "Tv publika". Straipsnio antraštė "Mis nelaisvė" LNK "Bare" ieško darbo." talpina esminę iš įkalinimo įstaigos išėjusio žmogaus integracinę "trukdį" – įsidarbinimo problemą.

Čia pateikiamas pasaulinį atgarsį sukėlusio konkurso "Mis nelaisvė" nugalėtojos 21 metų Kristinos pavykęs įsidarbinamas LNK "Bare", kur mergina buvo ne tik realybės šau dalyvė, bet ir baro darbuotoja (padavėja). Kad turėtų pastovų pajamų šaltinį iki rugpjūčio pabaigos (iki kol trunka žaidimas), merginai, vienintelei iš visų dalyvių, buvo suteiktas neliečiamumo statusas. Jos negalėjo išbalsuoti. Šioje situacijoje LNK televizija vaidina "didžiojo pagalbininko" vaidmenį: "LNK nusprendė padėti Kristinai užsidirbti", nes, kaip teigiama straipsnyje, pora mėnesių prieš žaidimą išėjusi į laisvę bei užsiregistravusi darbo biržoje, mergina darbo pasiūlymų nebuvo nesulaukusi.

Iš to, kokia vieta šiam straipsniui skiriama dienraštyje (laisvalaikio priedas), galima spręsti ir apie straipsnio pobūdį – pramoginio tipo: daug pikantiškų elementų, intymių smulkmenų. Tačiau svarbu paminėti, jog straipsnyje minimos integracijai svarbios detalės (ryšių su buvusiais draugais (nusikaltėliais) nutraukimas, trejų metų dukrelė, mamos pagalba). Nors ir ne tiesmukai, tačiau užsimenama ir apie dažnai pasitaikantį kalėjusių moterų žemą

pasitikėjimą savimi:" Kol buvau nelaisvėje, net negalvoju apie tokius dalykus, kaip televizija, konkursas "Mis nelaisvė", negalvoju, kad mane kalbina žurnalistai, fotografuos".

Straipsnio autorės Aurikos Merkienės pozicija tendencingai pozityvi, stengiamasi konstruoti pozityvų buvusios kalinės įvaizdį. Tai daroma labai atsargiai ir apgalvotai. Vyrauja aprašomasis, atpasakojamasis rašymo pobūdis. Naudotas interviu metodas.

Likusieji temą atitinkantys 2003 metų "Respublikos" straipsniai aprašo kalinčiųjų gyvenimo realijas: jų nuotolinių mokslų galimybes ir problemas ("Lukiškių studentai labai laukia paskaitų"), Kalėdų šventimo tradicijas ("Lukiškių nuteistojo kalėdinis sveikinimas Švedijos karalienei"), autentiškus kalėjime tapančio dailininko apie gyvenimo realybę pamąstymus ("Kalėjimo dailininkui būtų plėšiami prilygo kopimui į kalnus"). Pirmasis straipsnis kaip tikslingas ir darbe analizuojamą problematiką aptariantis straipsnis bus išanalizuotas plačiau.

Rugsėjo 9 dienos "Respublikos" priede "Gyvenimas" buvo išspausdintas straipsnis apie Lukiškių tardymo izoliatoriuje–kalėjime bausmę iki gyvos galvos atliekančiųjų trijų kalinių nuotolines studijas Vilniaus pedagoginiame universitete. (Studijų kryptis – socialinė pedagogika). Antraštė - "Lukiškių studentai labai laukia paskaitų". Čia buvo aprašomas pačių studijuojančiųjų, kalėjimo vadovybės ir galiausiai universiteto dėstytojų požiūris į studijas įkalinimo įstaigoje, pačių studijų pobūdį. Turint omenyje, jog nuteistojo veikla, ir įvairaus pobūdžio užsiėmimai kalėjime yra labai svarbus faktorius, lemiantis sėkmingą jo integracijos į visuomenę procesą, (o beje ir veiksmingą socializaciją kalėjimo viduje), šis straipsnis atskleidžia darbe analizuojamą adaptacijos problematiką, bei visuomenės požiūrį į kalinį. (Na, žinoma, jei nepamiršime fakto, jog nuteistieji iki gyvos galvos pagal naująją baudžiamąją politiką gali būti teisiami iš naujo, gerokai sušvelninus bausmes, šis kalinių sprendimas atrodytų gan logiškas, nors jie patys mokymėsi įžvelgia kiek kitokias prasmes). Be to, pati katedros vedėja G. Kvienskienė, kurios samprotavimais remtasi straipsnyje, taip pagrindžia nuteistųjų studijų prasmę: "Net tie, kurie niekada neišeis į laisvę gyvena savo socialinėje aplinkoje, tarsi mažoje valstybėje, kurioje socialinės paramos ir socialinio darbo ypač reikia". Patys bestudijuojantys kaliniai teigia, jog užimtumas, bendravimas – kalėjimo sąlygomis labai didelės vertybės: "Esame atskirti ne tik nuo visuomenės, bet ir nuo kitų nuteistųjų. Iš kameros į kiemą – viskas. Kameroje vienas – kiemelyje irgi vienas".

Apie patį kalėjime vyraujančią požiūrį į studijas, straipsnyje teigiama: "Lukiškėse jų noras mokytis kėlė patyčias. Tiesa, kalėjimas požiūrį jau pakeitė, studijuoti dabar pageidauja dar bent penki nuteistieji ir yra pasirengę patys už jas mokėti". Visgi, būtų galima ginčytis, dėl skubotų straipsnio autorės išvadų - "kalėjimas požiūrį jau pakeitė". Kelių žmonių apsisprendimai dar neformuoja viso kalėjimo pozicijos šiuo klausimu. Be abejo, norėtusi su tuo sutikti, - deja realybė yra šiek tiek kitokia. Motyvacijos bet kokiai veiklai stoka, (o tame tarpe nenoras mokytis) – skaudi vidaus kalėjimo problema.

Beje, daugumos žmonių požiūriu ši veikla kaliniams nėra būtina. Netgi pačių dėstytojų tarpe ši tema buvo plačiai aptarinėjama: "Pedagogams taip pat teko įveikti tam tikrą psichologinį pasipriešinimą", "Katedroje virė diskusijos, ar kaliniai turi teisę studijuoti", "Vilniaus Pedagoginio universiteto Socialinės pedagogikos katedros vedėja Giedrė Kvieskienė neslepia, kad konservatyvesni dėstytojai pareiškė niekada neperžengsį kalėjimo slenksčio". Straipsnio autorė mini faktą, jog praėjusiais metais nuteistieji neišklausė kelių kursų, nes neatsirado norinčių šiuos dalykus jiems dėstyti pedagogų .

Straipsnyje buvo remtasi dėstytojos O. Merfeldaitės pasisakymu, teigusios, jog jai buvo labai netikėta, kad nuteistiesiems labai svarbu, kaip jie vertinami visuomenėje. (Pagal programą supažindintu su įvairiomis savęs pažinimo metodikomis, jie anonimiškai pildė tipines anketas, kurios jų pageidavimu buvo perduotos universiteto studentų vertinimui).

Tos pačios dėstytojos nuomonė apie kalinčius studentus: "Labai motyvuoti, apsiskaitę, į paskaitas visada ateina pasiruošę, ko dažnai nepadaro mūsų universiteto studentai".

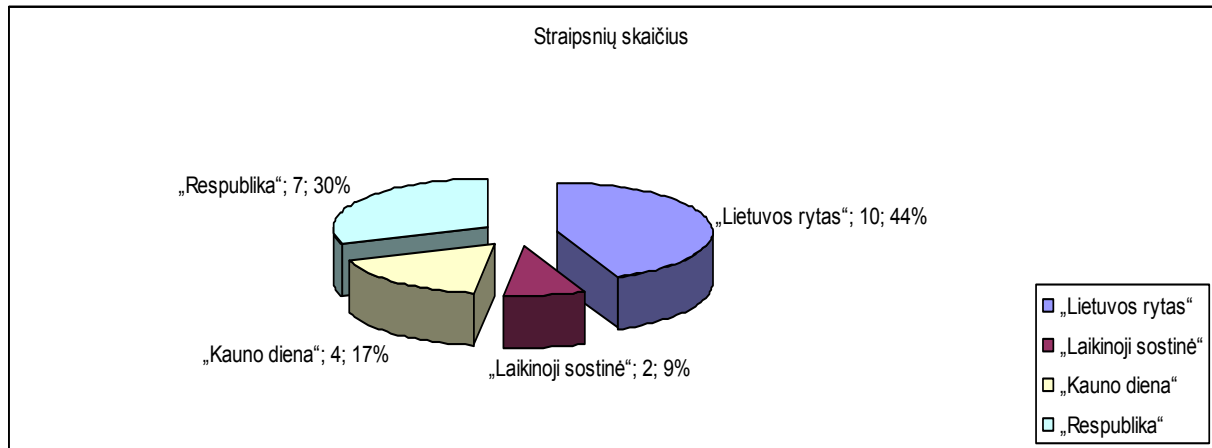
Taigi straipsnio autorė į kalinių mokymąsi įkalinimo įstaigoje pažvelgia iš skirtingų pozicijų, išsamiai atskleidžia vyraujančias nuomones, įžvalgas. Bendras teksto tonas palankus studijuojančiųjų kalinių atžvilgiu. Ypač jų poziciją palaiko Socialinės pedagogikos katedros vedėja, bei straipsnyje cituojama dėstytoja. Pagrindiniai straipsnio šaltiniai ir yra: šios dvi universiteto darbuotojos, bei trys bausmę iki gyvos galvos atliekantys nuteistieji: Kęstutis Matiošaitis, Justinas Buta ir Remigijus Bružas.

Apibendrinant, galima teigti, jog "Respublikoje" spausdinamų straipsnių tonas yra palankus kalinčiųjų ir iš įkalinimo išėjusių asmenų atžvilgiu. Tačiau kalinių adaptacijos problematika Respublikos dienraščiui nėra aktuali: nei vienas iš atrinktų straipsnių nepatenka į naujienų ar aktualijų temų sąrašą (daugiausia šios temos straipsnių randama prieduose). Įdomu ir tai, kad straipsnių autorės - vien moterys.

4.4. Apibendrinimas

Apibendrinant visus analizuotus dienraščių „Lietuvos ryto“, „Kauno dienos“, „Laikinosios Sostinės“ ir „Respublikos“ visų 2003 metų numerius, reikia pažymėti, kad straipsnių kalinių adaptacijos tematika šiuose dienraščiuose nėra gausu. Straipsnių skaičius 2003 metų dienraščių numeriuose yra pavaizduotas 7paveiksle:

7paveikslas

Išvados

1. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statistiniais 2003 metų liepos 18 dienos duomenimis, per pirmą pusmetį į laisvę buvo paleisti 3444 kaliniai, 2003 metų pradžioje nuteistų asmenų buvo 9414, iš kurių 2003 metais atvyko 3310 naujai nuteistų asmenų. Todėl galima daryti išvadą, kad į kalėjimus sugrįžta beveik tiek pat asmenų, kiek ir paleidžiama į laisvę.
2. Kalinių adaptacija yra procesas, kuris gali baigtis sėkmingai arba nesėkmingai. Tipizuotai adaptacijos rezultatus galima apibrėžti kaip integraciją, marginalizaciją ir deintegraciją.
3. Kalinių grupės marginalumo prielaida įvardijama kaip stigmatizacija. Buvusių kalinių, kaip marginalų grupės įsitvirtinimo visuomenėje rezultatas socialiniame kontekste yra socialinė atskirtis.
5. Buvę nuteistieji teigia, kad kalėjimo atmosfera, didžiulis atotrūkis nuo laisvės yra pagrindinės adaptacijos problemos. Išėjusieji į laisvę patiria adaptacines problemas ne tik dėl atstumiančio visuomenės požiūrio, bet ir dėl vidinių mąstymo, psichikos pokyčių: daugelis buvusių kalinių turi psichologinę stigmą. Didelę reikšmę turi ir vadinamasis spaudas Darbo knygelėje apie buvimą kalėjime: jis signalizuoja apie asmens teistumą.
6. Pataisos inspekcijos viršininkė S.Jatautienė buvusių kalinių adaptacijos problemas vertina kaip tiesioginį savo darbo objektą: jų organizacija vadovaujasi konstitucija, laikosi įstatymų. Kontroliuoti ir integruoti buvusius kalinius yra jų pareiga, už tai jie gauna atlyginimą. Esminė adaptacijos problema ji įvardijo kalinių požiūrį į adaptaciją: jie nesiintegruoja, nes nerodo motyvacijos. Na, o tie, kurie nori integruotis, susilaukia įvairiapusės pagalbos.
7. Vykdamas vyriausybės programą dėl buvusių kalinių sociologinės ir psichologinės adaptacijos, kuri buvo parengta 1999 – 2003 m., buvo atlikti keli tyrimai dėl buvusių kalinių situacijos, tai - bene vienintelis apčiuopiamas šios programos rezultatas, nes kitai veiklai pinigų neskirta, o dėl to šią programą ir labiausiai kritikavo nevyriausybinės organizacijos, vadindamos ją tik "popierine" programa. Minėti tyrimai buvo atliekami apibūdinant buvusių kalinių poreikius ir išnagrinėtos socialinę paramą jiems teikiančios institucijų veiklos problemos, dėl nuteistų asmenų socialinių bei profesinių poreikių (šiam tyrimui panaudota 38 tūkst. Lt). Šios programos rezultatais - tai buvusių kalinių mokymas ir įdarbinimas (120 kalinių

buvo įdarbinti, 86 ieškomas darbas, 98 kalinės iš Panevėžio bendrojo režimo pataisos darbų kolonijos įgijo profesiją 2001 m., o 2002 m. profesiją įgijo 264 kaliniai, kuriems išėjimo į laisvę buvo likę neilgiau kaip metai).

8. Lietuvos Respublikos vyriausybė parengė šios programos tęstinumą - socialinės adaptacijos programą 2004 - 2007 metams, kurioje numatomos radikalesnės programos įgyvendinimo priemonės, finansinė parama nevyriausybinėms organizacijoms projektams, skirtiems paleistų iš pataisos įstaigų asmenų socialinei reabilitacijai ir integracijai į visuomenę.

9. Šiuo metu taip pat yra paskelbtas kvietimas teikti paraišką Europos Bendrijų iniciatyvos EQUAL finansinei paramai gauti, kurios viena iš teminių prioritetinių sričių yra atviros visiems darbo rinkos skatinimas, sudarant sąlygas lengviau patekti ar grįžti į darbo rinką asmenims, kurie susiduria su integracijos ar reintegracijos į visuomenę sunkumais.

10. Analizuojant dienraštį „Lietuvos rytas“, buvo rasta 10 straipsnių, kurie palietė kalinių adaptacijos problemas.

11. "Lietuvos ryto" straipsnių tonas buvusių kalinių ir tebesančių įkalinimo įstaigose asmenų atžvilgiu yra pozityvus ir palaikantis.

12. Nagrinėjant "Lietuvos ryto" priedą "Laikinoji sostinė" ir dienraštį „Kauno diena“ buvo rasta 2 straipsniai „Laikinojoje sostinėje“, 4 - „Kauno dienoje“, kur užsimenama apie kalinių integracijos problemas.

13. „Kauno dienos“ straipsniuose vyrauja gana pesimistiškas tonas, dažniau akcentuojami neigiami aspektai. „Laikinojoje sostinėje“ spausdintų straipsnių tonas yra pozityvesnis už „Kauno dienos“.

14. "Respublikoje" buvo rastos 7 publikacijos, akcentuojančios nelaisvėje esančių, ar jau iš įkalinimo įstaigų išėjusių kalinių adaptacines realijas.

15. "Respublikoje" spausdinamų straipsnių tonas yra palankus kalinčiųjų ir iš įkalinimo išėjusių asmenų atžvilgiu.

16. Išanalizavus visus dienraščius, galima teigti, kad buvusių kalinių adaptacijos problematika juose nėra aktuali: nei vienas iš atrinktų straipsnių nepatenka į naujienų ar aktualijų temų sąrašą.

Literatūros sąrašas

1. E.Gruodytė (2002) Narkotikų vartojimas Lietuvos pataisos įstaigose, Kaunas
2. DLKŽ, 2000 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius
- 3.N.Kasatkina, T.Leončikas (2003) Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir reikšmė. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius.
4. Lietuvos sociologija amžių sandūroje (2001) Vilnius.
5. Socialiniai pokyčiai, Lietuva 1990 – 1998 (2000) Vilnius.
6. A.Sulavičius, G.Valickas (1999) Socialinė psichologija, Vilnius.
7. Urbonas V.(2002) Žurnalistikos teorija, Klaipėda.
8. TŽŽ, 1969 – Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius.
9. www.nplc.lt/stat/asm/asm7.htm
10. www.nplc.lt/stat/pre/pre6.htm
11. www.lsa.lt/esparama/images/_Toc59859263_
12. www.durys.org/sf/kultura/prior2.3.htm
13. www.phare.lt
14. www.lrs.lt

Šaltiniai

1. „Lietuvos rytas“ 2003 metų numeriai
2. „Laikinoji sostinė“ 2003 metų numeriai
3. „Kauno diena“ 2003 metų numeriai
4. „Respublika“ 2003 metų numeriai
5. „Kryžkelė“ 1997 – 2003 metų numeriai